

Yayın Geliş Tarihi: 01.11.2025

Yayına Kabul Tarihi: 06.02.2026

Online Yayın Tarihi: 15.09.2026

<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1815005>

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 28, Sayı: 3, Yıl: 2026, Sayfa: 1228-1259

E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

VERGİ YOLUYLA EGEMENLİK: FRANSIZ BATI AFRİKASI'NDA MALİ KURUMLARIN SÖMÜRGEÇİ MİRASI

Sercan YAVAN*

Gamze ÇİMEN**

Öz¹

Bu çalışma, Fransız Batı Afrika'sı'nda (AOF) sömürge döneminde kurulan mali kurumların ekonomik işlevlerinden çok, siyasal egemenliği tesis eden ve toplumsal hiyerarşiyi yeniden üreten birer iktidar aracı olarak işlediğini ortaya koymaktadır. Fransa'nın uyguladığı baş vergisi (capitation), zorunlu emek (prestations) ve kan vergisi (impôt du sang) politikaları, kamu maliyesini bir toplumsal denetim mekanizması hâline getirmiştir. Vergilendirme, kamu hizmetlerinin finansmanından ziyade idari itaati sağlamak ve kolonilerde siyasal bağlılığı pekiştirmek amacıyla kullanılmış; böylece mali düzen, devlet inşasından çok imparatorluk kontrolünü sürdüren disipliner bir karakter kazanmıştır. Sömürge bütçelerinde eğitim, sağlık ve altyapı gibi kamusal hizmetler geri planda kalırken, yönetim aygıtı ile güvenlik mekanizmalarına yönelik harcamalar öncelik kazanmıştır. Tarihsel kurumsalcı bir perspektifle çalışma, bu yapının bağımsızlık sonrasında 'mali bağımlılık' biçiminde nasıl yeniden üretildiğini tartışmaktadır. Kıyı ve iç bölge kolonileri arasındaki farklar, mali kapasitenin ekonomik üretkenlikten çok coğrafi erişim ve idari denetimle belirlendiğini göstermektedir. Sonuç olarak, kamu maliyesi ekonomik

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 7. Sürüm):

Yavan, S., & Çimen, G. (2026). Vergi yoluyla egemenlik: Fransız Batı Afrika'sı'nda mali kurumların sömürgeci mirası. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (3), 1228-1259.

* Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-9873-5931, sercan.yavan@adu.edu.tr

** Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-5730-9274, gcimen@cumhuriyet.edu.tr

¹Bu çalışma kapsamında insan katılımcılar, kişisel veriler ya da etik kurul onayı gerektiren herhangi bir deneysel/saha araştırması bulunmadığından etik kurul iznine ihtiyaç duyulmamıştır ve çalışma herhangi bir tez, bildiri vb. çalışmadan üretilmemiştir.

rasyonellikten öte, sömürge sonrası dönemde de varlığını sürdüren bir iktidar rejiminin dili olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mali Egemenlik, Sömürge Maliyesi, Fransız Batı Afrikası, Mali Bağımlılık.

SOVEREIGNTY THROUGH TAXATION: THE COLONIAL LEGACY OF FISCAL INSTITUTIONS IN FRENCH WEST AFRICA

Abstract

This study demonstrates that fiscal institutions established during the colonial period in French West Africa (AOF) functioned less as economic instruments of power than as instruments of power that established political dominance and reproduced social hierarchy. The policies of the French capitation, forced labor (prestations), and blood tax (imput du sang) transformed public finance into a mechanism of social control. Taxation was used to ensure administrative obedience and reinforce political loyalty in the colonies rather than to finance public services; thus, fiscal order acquired a disciplinary character that perpetuated imperial control rather than state-building. Public services such as education, healthcare, and infrastructure were marginalized in colonial budgets, while expenditures on administrative apparatus and security mechanisms gained priority. Taking a historical institutionalist perspective, the study discusses how this structure was reproduced in the form of 'fiscal dependency' after independence. Differences between coastal and inland colonies demonstrate that fiscal capacity was determined by geographical access and administrative control rather than economic productivity. As a result, public finance is considered as the language of a ruling regime that continues to exist in the post-colonial period, rather than economic rationality.

Keywords: Fiscal Sovereignty, Colonial Finance, French West Africa, Fiscal Dependency.

GİRİŞ

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Fransa, Afrika'daki sömürge egemenliğini kalıcı hâle getirmek için ekonomik sömürüyü mali kurumlar üzerinden kurumsallaştırmıştır (Zouache, 2018, s. 376). Bu sürecin en belirgin örneği, Fransız Batı Afrikası'dır (AOF-Afrique Occidentale Française). Fransız sömürge maliyesi üzerine yapılan çalışmaların büyük bölümü bu bölgeye odaklanmıştır. Zira AOF, yalnızca imparatorluğun en geniş coğrafi alanını değil, aynı zamanda en yoğun ve kurumsallaşmış vergi uygulamalarını barındıran sömürge yapısını temsil etmektedir (Cogneau vd., 2021, s. 442). Bu dönemde geliştirilen baş vergisi (capitation), zorunlu emek yükümlülükleri (prestations) ve askeri hizmet vergisi (impôt du sang), mali kaynak sağlamanın araçları olmaktan çıkarak sömürgeci idarenin siyasal itaat üretme ve nüfus denetimini kurumsallaştırma mekanizmalarına dönüşmüştür (Cogneau & Mo, 2024, ss. 3-4). Bu bağlamda Fransız sömürge maliyesi, bir maliye politikasından

ziyade egemenliğin idari ve toplumsal düzeyde sürdürüldüğü bir iktidar teknolojisi işlevi görmüştür.

Fransa'nın Batı Afrika'daki sömürge yönetimi, hiyerarşik olarak katmanlı bir bürokratik yapı üzerine inşa edilmiştir. En üstte federasyonun genel valisi, onun altında her koloniye atanan valiler ve bunlara bağlı bölge yöneticileri (district administrators) konumlandırılmıştır. Bu idari düzen 1900'lü yılların başlarından itibaren tüm bölgeye yayılan sivil yönetim aracılığıyla Fransa'nın egemenliğini kurumsallaştırmış ve sömürgeci otoritenin idari tahkimini sağlamıştır. Biçimsel olarak merkezi bir yapılanma öngörmekle birlikte uygulamada bölge yöneticileri, metropol tarafından çizilen sınırlar içinde görece bir takdir alanına sahip olmuş; vergi tahsili, iş gücü seferberliği ve kamu hizmetlerinin yürütülmesi süreçleri Fransa'nın denetimi altında ancak yerel düzeyde icra edilmiştir (Huillery, 2006, s. 11). Böylece vergi, hem kamu gelirlerinin hem de devletsel otoritenin en alt düzeye kadar ulaştığı bir mekanizma hâline gelmiştir.

Fransa'nın sömürgeci mali uygulamalarını değerlendirebilmek için, 18. ve 19. yüzyıllarda Fransa'nın merkezi mali-devlet yapılanmasında yaşanan dönüşümlere kısaca değinmek gerekir. Bu bağlamda Fizyokrasi geleneği, verginin kaynağını üretken faaliyetlere, özellikle tarımsal üretimden elde edilen net ürüne dayandıran yaklaşımıyla Fransız mali düşüncesinde önemli bir yer tutmuştur. Fizyokratlar, dolaylı vergilerin üretimi ve dolaşımı bozduğunu savunarak, tek ve doğrudan bir toprak vergisine dayalı sade bir mali yapı önermiştir (Steiner, 2003, ss. 61–62). Ancak bu vergilendirme anlayışı, Ancien Régime Fransası'nda (1789 Fransız Devrimi öncesindeki monarşik düzende) uygulanan *taille* (üçüncü sınıfı hedef alan doğrudan toprak ve gelir vergisi), *capitation* (teorik olarak tüm toplumsal sınıflara uygulanması öngörülen baş vergisi) ve *vingtième* (gelirin yirmide biri oranında alınması tasarlanan doğrudan vergi) gibi doğrudan vergilerin soyluların hukuken, ruhban sınıfının ise fiilen muaf tutulduğu, buna karşılık vergi yükünün büyük ölçüde üçüncü sınıf üzerine yıkıldığı bir mali yapı içinde uygulanması nedeniyle pratikte etkin ve adil bir sistem hâline gelememiştir. Bu vergilerin uygulanmasında merkezi idarenin yerel topluluklara toplu tutarlar yüklemesi, hane halklarının ödeme gücünün yalnızca kaba ve tutarsız tahminlerle dikkate alınması ve tahakkukun çoğu durumda keyfi bir nitelik kazanması, fizyokratların savunduğu sade ve rasyonel mali yapı ile mevcut vergi pratiği arasındaki yapısal uyumsuzluğu daha da belirgin hâle getirmiştir (Chanel, 2015, ss. 68-69). Fransız Devrimi'ne giden süreçte kronik bütçe açıkları, artan kamu borcu ve adaletsiz vergi yapısı, mali kapasite sorununu Fransa'nın temel siyasal kriz alanlarından biri hâline getirmiştir (Doyle, 2002, ss. 69-70). Bu tarihsel deneyim, mali egemenliğin yalnızca gelir toplama değil, toplumsal itaati düzenleme ve idari kontrolü güçlendirme işlevi taşıdığına dair güçlü bir devlet aklı üretmiştir. Nitekim Fransa'nın Batı Afrika'daki sömürgeci mali rejimi, yalnızca dışsal bir ekonomik sömürü düzeni değil, metropolde çözülemeyen mali disiplin ve kapasite sorunlarının koloniler üzerinden yeniden kurgulanmış bir uzantısı olarak da okunabilir (Frankema & Booth, 2019).

Kamu maliyesi literatüründe vergi, genellikle kamusal hizmetlerin finansmanı ve mali denge aracı olarak ele alınmaktadır (Musgrave, 1959). Ancak AOF örneğinde vergilendirme, iktidarın uygulanma biçimi olarak karşımıza çıkar. Musgrave'in klasik fonksiyonlarından 'tahsis' ve 'dağıtım', sömürge bağlamında anlamını yitirmiş; çünkü elde edilen gelirler yerel topluluklara değil, metropol ekonomisine yönlendirilmiştir (Frankema & van Waijenburg, 2014, s. 371). Moore'a göre modern devletlerde vergi, vatandaş ile devlet arasında bir 'pazarlık' ilişkisi oluştururken (Moore, 2004, ss. 303-304), Fransız Batı Afrika'sı'nda bu ilişki zorunlu itaat biçimini almıştır. Dolayısıyla vergi, kamusal sözleşmenin değil, siyasal tahakkümün en görünür aracıdır. Cogneau ve Mo'nun (2024) çalışması, 1919-1949 döneminde AOF'de uygulanan baş vergisi (capitation) ve kan vergisi (impôt du sang) sistemlerinin nicel analizi bu tespiti destekler niteliktedir. Araştırmaya göre askeri alım oranları neredeyse hedeflenen düzeylere ulaşmış, vergiye tabi nüfusun yaklaşık %80'i yükümlülüklerini yerine getirmiştir. Bu yüksek 'uyum oranı', mali meşruiyetten ziyade zorlayıcı idari kapasiteden kaynaklanmıştır. Yazarların vurguladığı gibi koloniyel devletin mali başarısı, baskıcı idarenin ürünü olup gönüllü uyum ile sağlanamamaktadır. Böylece AOF, modern kamu maliyesinin en disiplinli ancak en eşitsiz formlarından birine haline dönüşmüştür.

Bu çalışma, Fransız Batı Afrika'sı'ndaki vergi rejimini kamu maliyesi disiplini açısından yeniden yorumlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın ana sorusu şudur: Fransa'nın Batı Afrika'daki sömürgeci vergi politikaları, mali egemenliğin hangi biçimlerini kurumsallaştırmış ve bu yapı, bağımsızlık sonrası dönemde nasıl bir mali miras bırakmıştır? Çalışmada bu soruya üç düzeyde yanıt aramaktadır. İlk olarak, teorik düzeyde vergilendirme süreci klasik kamu maliyesinin 'tahsis, dağıtım ve istikrar' işlevlerinin ötesinde ele alınarak, devletin otoritesini sürdürme, meşruiyetini pekiştirme ve toplumsal iktidar ilişkilerini yeniden kurma biçimlerinden biri olarak yorumlanmaktadır. İkinci aşamada, kurumsal düzeyde Fransız sömürge yönetimi tarafından Afrika'da kurulan mali-idari yapıların, bağımsızlık sonrasında da vergi idaresi, bütçe disiplini ve kamu gelirlerinin toplanma biçimleri üzerinde kalıcı etkiler bıraktığını ortaya koymaktadır. Üçüncü aşamada ise Fransız Batı Afrika'sı'nda oluşan mali düzenin, metropol ile koloniler arasındaki merkez-çevre bağımlılığı çerçevesinde nasıl kurumsallaştığını incelemektedir. Bu çerçevede coğrafi konum, idari erişilebilirlik ve dış ticaret bağlantılarının, vergi kapasitesinin belirlenmesinde ekonomik üretkenlikten daha etkili olduğu vurgulanmaktadır. Sömürge dönemi uygulamaları, bağımsızlık sonrasında da benzer bir mali gözetim mantığı içinde sürdürülmüş; böylece kamu maliyesi toplumsal refahı artırmak yerine siyasal düzenin sürekliliğini sağlayan temel bir araç işlevi görmüştür.

AOF örneği mali egemenlik tartışmalarında bir dönüm noktasıdır. Fransa'nın 'mali kapasite' inşası, vergi gelirlerini artırmaktan çok, itaati ölçmek amacına hizmet etmiştir. Vergi defterleri mali yükümlülüklerin yanında nüfusun izlenmesi ve toplumsal gözetimin sağlanmasına hizmet eden idari araçlar olup bu

yönüyle tahsilat süreci, bir denetim ve kontrol mekanizmasına dönüşmüştür. (Cogneau & Mo, 2024, s. 14). Bu nedenle Fransız Batı Afrika'sı'nda kamu maliyesi, gelir toplamının ve toplumsal hiyerarşinin kurumsal zemini olmuştur. Koloniyal finansal düzenlemeler 'metropol ile koloniler arasında hiyerarşik ilişkiler tesis etmiş ve bu yapılar resmî bağımsızlık sonrasında dahi kalıcılığını sürdürmüştür (Bernards, 2023, s. 64). Sonuç olarak bu çalışma Fransız Batı Afrika'sı'ndaki sömürge maliyesini, modern kamu maliyesinin tarihsel öncülü olarak değil, onun tersine çevrilmiş biçimi olarak ele almaktadır. AOF'de vergi, kamusal ihtiyaçların finansmanından ziyade, iktidarın uygulanması ve sömürge düzeninin meşrulaştırılması işlevini üstlenmiştir.

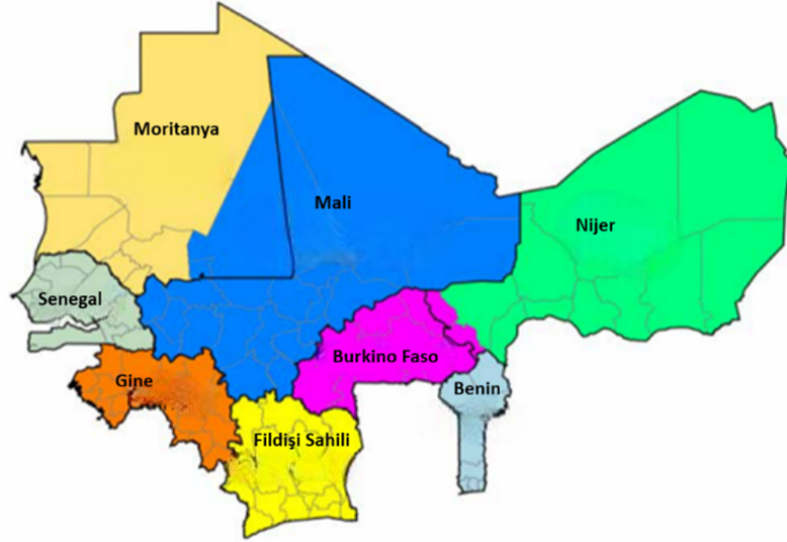
Bu çerçevede çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, 'Mali Egemenlik, Vergilendirme ve Sömürge Kurumları' başlığı altında kamu maliyesi teorisinin klasik çerçevesi Musgrave, Tilly, Moore ve Bernards'ın yaklaşımlarıyla karşılaştırılarak sömürgeci mali sistemin teorik temelleri tartışılmaktadır. İkinci bölüm, 'Mali Egemenliğin Sömürgeci İnşası' başlığıyla AOF'de geliştirilen vergi rejimlerinin (capitation, prestations, impôt du sang) disipliner işlevini analiz etmekte; vergilendirmenin toplumsal itaat düzeyindeki rolünü incelemektedir. Üçüncü bölümde, postkolonyal dönemde bu kurumların sürekliliği ve Fransa'nın mali gözetim mekanizmalarının (CFA frangı sistemi, bütçe disiplini, dış finansman) etkileri değerlendirilmektedir. Çalışmanın dördüncü bölümü, Fransız Batı Afrika'sı'ndaki mali uygulamaları ve vergi yapısına ilişkin niceliksel göstergeleri incelemekte; bu göstergeleri dönemin diğer sömürge bölgeleriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir. Böylece bölüm, sömürge maliyesinin yapısal özelliklerini ve bu yapının bölgesel çeşitlenmesini tarihsel veriler ışığında ortaya koymaktadır. Son bölüm ise Fransız Batı Afrika'sı'nın mali anatomisini egemenliğin tarihsel ve siyasal yeniden üretim biçimi olarak değerlendirerek genel bir sentez sunmaktadır.

KURAMSAL ÇERÇEVE: MALİ EGEMENLİK, VERGİLENDİRME VE SÖMÜRGE KURUMLARI

AOF federasyonu 1895 yılında resmen kurulmuş ve Dakar merkezli bir genel valilik tarafından yönetilmiştir. Üst düzeyde genel vali, onun altında sekiz koloninin her birinde görev yapan teğmen valiler ve en alt düzeyde 'cercles' (bölgeler) ve 'subdivisions' (alt bölgeler) olarak adlandırılan idari birimler aracılığıyla çok katmanlı bir yönetim sistemi tesis edilmiştir. 1900'lü yılların başından 1920'lere kadar sivil idarenin etkinliği aşamalı biçimde artmış; bu süreçte özellikle uzak bölgelerde (örneğin Moritanya, Nijer ve Orman Gine'si) askeri tahakkümden idari yönetime geçiş uzun sürmüştür. Göçebe nüfusun askeri yükümlülük dışında bırakıldığı ve baş vergisi yerine hayvan vergisi ödediği bu yapı, mali ve idari mekanizmaların coğrafi, toplumsal ve ekonomik farklılıklar doğrultusunda çeşitlendiğini göstermektedir (Cogneau & Mo, 2024, ss. 8-9).

Aşağıdaki Şekil 1, 1925 yılı itibarıyla Fransız Batı Afrika'sı'ndaki idari bölgeleri ve federatif yapının mekânsal örgütlenmesini göstermektedir.

Şekil 1: Fransız Batı Afrika'sı'ndaki İdari Bölgeler (1925)

Kaynak: (Cogneau & Mo, 2024: 9).

AOF sömürge mali sistemi, kamu maliyesi teorisinin klasik çerçevelerini sorgulamayı gerektirmektedir. Musgrave'in (1959) devletin tahsis, dağıtım ve istikrar işlevlerine dayalı modelinde vergilendirme, kamusal yarar ve refah artışıyla ilişkilidir. Ancak AOF'de bu fonksiyonlar, metropol çıkarlarının sürdürülmesi için kullanılmıştır. Vergi, kamusal hizmetin finansmanı olmaktan çıkarak siyasi egemenliğin mali biçimi hâline gelmiştir. Bu bağlamda mali egemenlik kavramı 'devlet-toplum sözleşmesi' değil, idari zorunluluğun kurumsal düzeni üzerinden işlemektedir (Cogneau & Mo, 2024, s. 4). Tablo 1, kamu maliyesinin klasik, kurumsalcı ve sömürgeci yorumları arasındaki temel farkları özetleyerek çalışmanın teorik konumlanışını görsel olarak netleştirmektedir.

AOF sömürge mali sistemi, kamu maliyesi teorisinin klasik çerçevelerini sorgulamayı gerektirmektedir. Musgrave'in (1959) devletin tahsis, dağıtım ve istikrar işlevlerine dayalı modelinde vergilendirme, kamusal yarar ve refah artışıyla ilişkilidir. Ancak AOF'de bu fonksiyonlar, metropol çıkarlarının sürdürülmesi için kullanılmıştır. Vergi, kamusal hizmetin finansmanı olmaktan çıkarak siyasi egemenliğin mali biçimi hâline gelmiştir. Bu bağlamda mali egemenlik kavramı 'devlet-toplum sözleşmesi' değil, idari zorunluluğun kurumsal düzeni üzerinden işlemektedir (Cogneau & Mo, 2024, s. 4). Tablo 1, kamu maliyesinin klasik, kurumsalcı ve sömürgeci yorumları arasındaki temel farkları özetleyerek çalışmanın teorik konumlanışını görsel olarak netleştirmektedir.

Tablo 1: Kamu Maliyesi ve Sömürgecilik Yaklaşımlarının Karşılaştırması

Yaklaşım	Temel Varsayım	Egemenlik Anlayışı	AOF Bağlamındaki Sorun	Temsilciler
Musgrave'in Normatif Kamu Maliyesi	Devlet rasyonel ve tarafsızdır.	Egemenlik gelir-toplama yetkisidir.	Siyasal içerik göz ardı edilir.	Musgrave (1959)
Tarihsel Kurumsal Yaklaşım	Kurumlar tarihsel olarak kalıcıdır.	Egemenlik kurumsal bağımlılıkla biçimlenir.	Sömürge mirası kalıcıdır.	North (1990), Pierson (2004)
Sömürgeci Maliye Teorisi	Maliye iktidarın aracıdır.	Egemenlik disipliner bir yapıdır.	Mali kurumlar kontrol üretir.	Tilly (1990) Moore (2004)

Kaynak: Yazarların derlemesi, Musgrave (1959), North (1990), Pierson (2004), Moore (2004).

Charles Tilly'nin (1990) devletin oluşumunu 'savaş, vergi ve egemenlik' üçlemesiyle açıklayan modeli, sömürge bağlamında tersine çevrilmiştir. Avrupa'da vergilendirme yurttaşlık haklarının gelişimini teşvik ederken (García Antón, 2019, s. 168), AOF'de aynı süreç, siyasal itaatın mali araçlarla tesis edilmesini sağlamıştır. Vergi, hak üretmeyen; aksine yükümlülük ve gözetimi kalıcılaştıran bir yapıya dönüşmüştür (Gwaindepi, 2023, s. 6). Bu durum Foucault'nun mikro-iktidar yaklaşımıyla açıklanabilir (Foucault, 1978: 93). Ona göre vergi, nüfusun kayıt altına alınması, zorunlu emek uygulamaları ve askeri celpler aracılığıyla idari iktidarın bireylerin yaşam alanına doğrudan nüfuz etmesini mümkün kılmıştır. Mali kurumlar, böylece sadece idari değil, disipliner mekanizmalar olarak da işlev görmüştür. Moore'un (2004) 'mali müzakere (revenue bargaining)' modelinde devletin meşruiyeti, vergi ilişkisi üzerinden kurulur. Ancak AOF'de vergilendirme müzakereli olmayıp tek yönlü bir zorunluluk çerçevesinde gerçekleşmiştir. Cogneau ve Mo'nun (2024) ampirik bulguları, 1919-1949 arasında vergi ve askeri yükümlülüklerin yüksek uyum oranlarıyla uygulandığını ortaya koymaktadır. Bu uyum mali meşruiyetten çok, kolonyal idarenin zorlayıcı kapasitesine dayanmaktadır. Dolayısıyla Fransa'nın Batı Afrika'daki mali sistemi, modern vergi devletin katılımcı niteliklerinden ziyade, sömürgeci mali disiplinin sürekliliğini temsil etmektedir.

Frankema ve van Waijenburg'un (2014) karşılaştırmalı çalışması, Fransız sömürge maliyesinin İngiliz sistemine kıyasla daha merkeziyetçi ve bürokratik olduğunu göstermektedir (Frankema & van Waijenburg, 2014, s. 377). AOF'de baş vergisi mali kaynak sağlamanın yanı sıra nüfusun kayıt altına alınması ve ekonomik faaliyetlerin gözetimi için kullanılan bir düzenleme biçimidir (Cogneau & Mo, 2024, s. 14). Bu nedenle Fransız sömürge maliyesi, kamu maliyesinin işlevsel teorilerinden öte idari iktidarın kurumsallaşmasıyla açıklanabilir. Vergi kapasitesinin modern devlet inşasının merkezi bir unsuru olduğu vurgulanmaktadır (Bräutigam, 2008: 1). Ancak sömürge koşullarında bu kapasite yerel kalkınmayı değil, metropol ekonomisinin çıkarlarını güçlendirmiştir (Cogneau, 2021, s. 444). Bu yönüyle Fransız kolonyal maliyesi, kurumsal olarak sürdürülen asimetrik mali egemenlik

ilişkilerinin tarihsel temelini oluşturmuştur. Bernards (2023), bu yapıyı ‘kolonyal finansal hiyerarşiler’ olarak tanımlamaktadır.

Bu kurumsal devamlılık, bağımsızlık sonrasında da gözlemlenmektedir (Bernards, 2023, s. 65). Sömürge devletinin karakteri, Mkandawire’in (2010) vurguladığı üzere temelde bir ‘artı-değer çıkarma rejimi’ şeklinde ifade edilmektedir. Vergilendirme sistemleri, aynı imparatorluk içinde dahi farklılaşan sömürgeleştirme biçimlerinin ‘belirleyici bir unsuru’ olarak işlev görmüştür. Sömürgeciliğin sona ermesi ise, ‘vergi politikalarının belirlenmesinde ve vergi toplama kapasitesinde hâlâ etkisini sürdüren kurumsal ve altyapısal bir miras’ bırakmıştır. Bu tarihsel miras, Afrika ekonomilerinin ‘başlangıç koşullarını’ biçimlendirmekte ve günümüz vergi performanslarındaki farklılıkların önemli bir bölümünü açıklamaktadır. Dolayısıyla kolonyal dönemde oluşturulan mali yapıların bağımsızlık sonrasında da büyük ölçüde devam ettiği gözlemlenmektedir (Mkandawire, 2010, s. 3). Tarihsel kurumsalcı yaklaşıma göre (North, 1990), bu tür kurumsal kalıplar, bir kez yerleştikten sonra dışsal değişimlere direnç göstermektedir. Sonuç olarak post-kolonyal dönemde de mali kırılmalık, tarihsel olarak belirlenmiş yapısal bağımlılığın bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

Kamu maliyesi açısından bu tarihsel süreklilik, vergilendirmenin hem ekonomik bir süreç hem de iktidarın yeniden üretim biçimi olduğunu ortaya koyar. Mali kurumlar, kolonyal dönem boyunca gelir toplamının ötesinde, idari denetim ve toplumsal hiyerarşinin araçları olarak işlev görmüştür. Bu nedenle Fransız Batı Afrika’sındaki vergi sistemi, Musgrave’in normatif kamu ekonomisi çerçevesinden çok Tilly’nin ve Foucault’nun iktidar merkezli yaklaşımlarıyla açıklanabilir. Vergilendirme, kamu hizmeti üretmenin değil, siyasal egemenliği sürdürmenin mali biçimi olarak işler. Sonuç olarak AOF örneği kamu maliyesi literatürüne iki yönden katkı sunmaktadır. Birincisi, mali egemenliği klasik fonksiyonel teorilerin ötesine taşıyarak, vergilendirmenin siyasal-iktisadi boyutunu görünür kılarken diğer yönüyle, sömürgeci mali kurumların bağımsızlık sonrası dönemdeki kalıcılığına dikkat çekerek, kamu maliyesi analizlerinde kurumsal tarihsel sürekliliğin önemini vurgulamaktadır. Bu çerçevede ‘vergi yoluyla egemenlik’, Fransa’nın Batı Afrika’sındaki sömürge idaresinin temel özelliği olarak kamu maliyesi biliminin normatif sınırlarını aşan yeni bir analitik alanı tanımlamaktadır.

SÖMÜRGE DÖNEMİNDE MALİ EGEMENLİK VE TOPLUMSAL İTAAT

Fransız Batı Afrika’sında şekillenen mali düzen, modern kamu maliyesi tarihinin en disiplinler ve hiyerarşik biçimlerinden birini temsil etmektedir. Bu sistemde maliye gelir toplama aracının ötesine geçerek kolonyal egemenliğin idari temeli hâline gelmiştir. Vergilendirme, kamusal refahın değil, siyasal itaati garanti altına almanın mali biçimi olarak işler (Gwaindepi, 2023, s. 6). Dolayısıyla AOF’de mali kurumlar, Musgrave’in (1959) tarif ettiği ‘kamusal fonksiyonlar’ın yerine

Foucault'nun (1978) kavramsallaştırdığı anlamda 'mikro-iktidar' ilişkilerini üretmiştir. Vergi, bütçe ya da harcama politikası değil, egemenliğin toplumsal organizasyonu olmuştur. Bu bağlamda AOF'nin mali mimarisi, vergilendirmenin ekonomik ve yönetsel bir strateji olduğunu açık biçimde göstermektedir. Kolonyal dönemde geliştirilen merkezi bütçe disiplini, dar vergi tabanı ve dış ticarete bağımlı gelir kompozisyonu yerel toplulukların mali özerkliğini sınırlandırmış; maliye, sömürgeci idarenin en görünür ve en denetleyici aygıtı hâline gelmiştir (Frankema & van Waijenburg, 2014; Mkandawire, 2010). Vergi rejimi, gelir tahsilinin ötesinde toplumun kayıt altına alınması ve gözetiminin sürekliliğini sağlamıştır. Bu nedenle kolonyal mali düzenin işleyişi mali kapasitenin yanında idari tahakkümün sürekliliği açısından da değerlendirilmelidir. Bu bölümde tartışılan vergi biçimlerinin işlevsel çeşitliliğini göstermek amacıyla aşağıdaki Tablo 2 hazırlanmıştır.

Tablo 2. Fransız Batı Afrikası'nda Başlıca Vergi Türleri ve Uygulama Amaçları (1880–1940)

Vergi Türü	Uygulama Alanı	Amaç	Sosyo-ekonomik Sonuç	Kaynak
Baş Vergisi	Tüm yetişkin erkek nüfus	Nüfusun kayıt altına alınması, idari kontrol	Nakit ekonomisine zorunlu geçiş, bireysel gözetim	Cogneau ve Mo (2024)
Zorunlu Emek	Kırsal bölgeler	Vergi borcunun emekle ödenmesi	Ücretsiz iş gücü mobilizasyonu, emeğin disiplin altına alınması	Cogneau vd. (2018)
Kan Vergisi	Askeri yükümlülük kapsamındaki bölgeler ve erkek nüfus	Askeri yükümlülük ve seferberlik	Bedenin mali yükümlülüğe dönüşümü, biyopolitik kontrol	Echenberg (1975)

Kaynak: Yazarın derlemesi, Cogneau ve Mo (2024); Cogneau vd. (2018); Echenberg (1975).

Böylece kolonyal maliye hem bireysel hem de kurumsal düzeyde itaat üretmiştir. Vergi, yönetilenlerle yönetenler arasındaki hiyerarşiyi sürekli kılan bir idari bağ işlevi görmüştür. Fransa'nın koloniler arasında uyguladığı farklı vergi yoğunlukları sömürge yönetiminin hiyerarşik yapısını pekiştirmiştir. Baş-vergi oranları, bölgesel ekonomik koşullara ve özellikle limanlara yakınlığa göre değişiklik göstermiş; deniz limanlarına yakın bölgelerdeki vergiler, iç kesimlerdeki kolonilere kıyasla yaklaşık iki kat daha yüksek belirlenmiştir. Bu bölgelerde parasal ekonomi daha gelişmiş olsa da, mutlak vergi artışları yoksul nüfus için orantısız bir yük yaratmıştır. Sömürge idaresi, toplumsal tepkileri sınırlamak amacıyla hali hazırda yüksek oranlara sahip bölgelerde daha yavaş artış politikaları izlemiştir. Böylece vergi farklılaşması, hem ekonomik eşitsizlikleri derinleştirmiş hem de koloniler arasındaki idari hiyerarşiyi kalıcılaştırmıştır (Cogneau & Mo, 2024, s. 28). Fransız Batı Afrikası'nda vergilendirme yoğunluğu koloniler arasında belirgin farklılıklar göstermiştir. Kıyı kolonileri özellikle Senegal, Fildişi Sahili ve Gine görece yüksek vergi yüklerine maruz bırakılırken, kara içi ve daha yoksul bölgeler olan Yukarı Volta (Burkina Faso) ve Fransız Sudan (Mali) daha düşük oranlarla vergilendirilmiştir. Bu farklılaşma, coğrafi erişilebilirlik ve ekonomik üretim

kapasitesiyle yakından ilişkilidir. Zira liman bölgeleri dış ticaret gelirleri üzerinden sömürge bütçesine daha fazla katkı sağlarken, iç bölgelerdeki tarımsal ekonomiler sınırlı bir mali kapasite üretebilmiştir (Cogneau & Mo, 2024, s. 37). Bu asimetrik yapı, Bernards'ın (2023) 'kolonyal finansal hiyerarşiler' kavramıyla örtüşmekte ve mali düzen ekonomik bağımlılığın ötesinde kurumsal bağımlılığın mekanizması olmuştur. Bu dönüşüm, aynı zamanda idari hiyerarşiyi de yeniden oluşturmuştur. Yerel şeflikler, vergi tahsildarı konumuna getirilerek, geleneksel otoriteler sömürge idaresinin uzantısına dönüştürülmüştür (Huillery, 2006, s. 15).

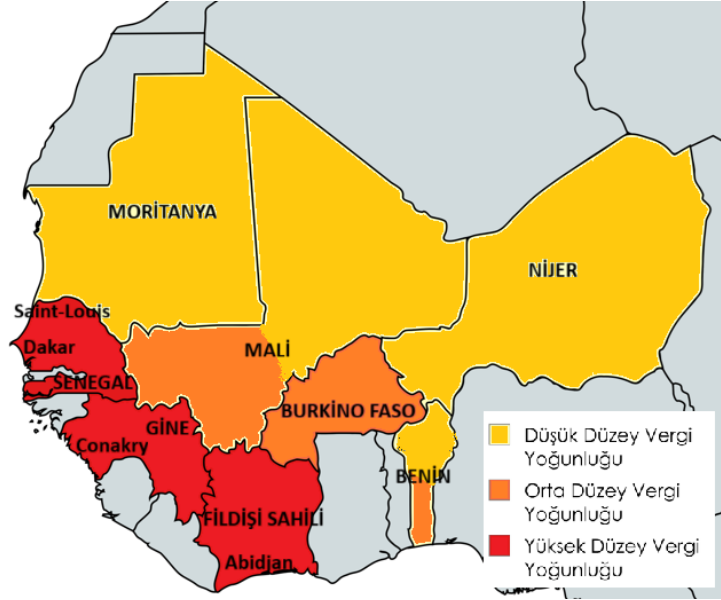
Tablo 2, Fransız Batı Afrika'sı'nda uygulanan vergilerin yalnızca mali değil, toplumsal kontrol işlevi gördüğünü ve her birinin farklı düzeylerde idari denetim mekanizması oluşturduğunu göstermektedir. Fransız kolonyal maliyesi, Avrupa'da devlet inşası süreçlerini açıklayan Tilly'nin (1990) 'savaş-vergi-devlet' döngüsünü tersine çevirmiştir. Avrupa'da vergi, yurttaşların temsil talepleriyle eş zamanlı gelişirken Batı Afrika'da vergilendirme, temsilin değil gözetimin kurumsal aracıdır. Bu bağlamda vergi, mali kapasite yaratmanın ötesinde sömürge toplumunu kayıt altına almanın ve yönetsel denetime tabi kılmanın aracıdır. Vergi defterleri, nüfus sayımları ve zorunlu emek yükümlülükleri, AOF'deki idari düzenin omurgasını oluşturmuştur. Bu yapının somutlaştığı başlıca vergilendirme biçimleri arasında baş vergisi, zorunlu emek vergisi ve kan vergisi yer almaktadır (Cogneau & Mo, 2024; Cogneau vd., 2018; Echenberg, 1975).

Baş vergisi sabit tutarlı bir vergi olup yerli yetişkin nüfusun neredeyse tamamına uygulanmış ve bu yönüyle son derece regresif bir nitelik taşımıştır. Temel baş vergisinin yanında yerel kamu işleri (taxe vicinale), yerli tıbbi yardımlar (assistance médicale indigène) ve kaldırılan zorunlu emek yükümlülüklerinin yerine getirilen temsili vergiler (taxe représentative des prestations) gibi ek yükümlülükler de aynı nüfusa uygulanmıştır. Vergi oranları her yıl bölge yöneticileri tarafından belirlenmiş, valilik onayına sunulmuş ve tahsilat süreci tüm yıl boyunca sürdürülmüştür. Toplama süreci, maaş ve tahsilat payı karşılığında görev yapan yerel şefler aracılığıyla yürütülmüş; üst düzey idarecilerce sıkı biçimde denetlenmiştir. Bu yapı baş vergisini mali bir yükümlülük olmaktan çıkararak, kolonyal egemenliğin idari hiyerarşisini düzenleyen ve yerel toplumları gözetim altına alan temel bir yönetim mekanizması hâline getirmiştir (Cogneau & Mo, 2024, ss. 12-14). Fransız Batı Afrika'sı'nda sömürge devletinin erken dönem mali yapılanmasında zorunlu emek yükümlülükleri baş vergisinden daha merkezi bir rol oynamıştır. Zorunlu emek, parasal vergi gelirlerini tamamlayan ve kimi dönemlerde bütçe gelirlerinin kendisini aşan bir mali kaynak oluşturmuştur. Bu yönüyle kolonyal rejimin asli dayanaklarından biri hâline gelmiştir (Van Waijenburg, 2015, s. 22). Fransız Batı Afrika'sı'nda kolonyal idare tarafından uygulanan emek vergisi, yerli nüfusun her yıl belirli sayıda gün boyunca kamu altyapısına yönelik çalışmalara katılımını zorunlu kılmıştır. Bu yükümlülük kapsamında yetişkin erkekler yolların, demiryollarının, telgraf hatlarının ve benzeri altyapı unsurlarının inşası ve bakımında ücretsiz emek

sağlamakla mükellef tutulmuştur (Ash, 2006, s. 403). Uygulanan vergi sistemi kaynak tahsisi ile beraber emeğin siyasal disiplinini de düzenlemiştir.

Zorunlu emek rejiminin en uç biçimlerinden biri kan vergisi olarak adlandırılan askeri yükümlülüktür. Fransız Batı Afrika'sı'nda askeri celp uygulaması, zorunlu emeğin en yaygın biçimlerinden biri olmuş ve sömürge yönetiminin mali ve idari sistemine entegre edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransız cephesinde 25 binden fazla Batı Afrikalı askerin hayatını kaybetmesiyle birlikte kolonilerde 'kan vergisi' kavramı yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır. 1925 yılı itibarıyla Fransız Batı Afrika'sı'nda altı kolonide yaklaşık 20 milyon iş günü sivil zorunlu emek kapsamında kaydedilmiş; bunun yaklaşık 7 milyon iş günü askeri celp altındaki iş gücüne karşılık gelmiştir. Bu veriler askeri yükümlülüklerin, sivil emek rejimleri ile birlikte kolonyal düzenin kurumsal bir unsuru hâline geldiğini göstermektedir (Cogneau & Mo, 2024, ss. 3-4). Kuzey ve Batı Afrika'daki kolonilerde olduğu gibi Fransa'nın savaş ekonomisine dâhil ettiği sömürge bölgelerinde yerel nüfus geniş ölçüde askeri seferberliğe tabi tutulmuştur. Savaş süresince Afrika'nın farklı bölgelerinden yaklaşık 480.000 sömürge askeri Fransız ordusunda görev yapmış, bunların büyük kısmı zorunlu celp yoluyla cepheye sevk edilmiştir (UNESCO Courier, 2018). Bu durum sömürge maliyesinin biyopolitik bir karakter kazandığını gösterir ki; egemenlik, insan kaynağının tahsisi üzerinden uygulanmıştır. Vergi hem gelir hem beden üzerinde işleyen çift yönlü bir iktidar mekanizması hâline gelmiştir. Fransız Batı Afrika'sı'nda yerel idari yapı içerisinde 'commandants de cercle' olarak adlandırılan yöneticiler, vergi tahsilatı, askeri celp ve zorunlu emek seferberliğinin yürütülmesinden sorumlu kılınmıştır. Bu görevliler aynı zamanda kamu altyapısının inşası ve bakımıyla birlikte eğitim ve sağlık harcamalarının idaresini de koordine etmişlerdir. Söz konusu idari düzenleme mali, askeri ve yönetsel işlevlerin tek bir kolonyal otorite altında bütünleştirildiğini ve bu yolla sömürge yönetiminin çok boyutlu bir denetim kapasitesi tesis ettiğini ortaya koymaktadır (Cogneau & Mo, 2024, s. 9). Bu coğrafi ve yönetsel ağıın sömürge yönetimi açısından nasıl örgütlendiğini somutlaştırmak için aşağıdaki Şekil 2, AOF'nin başlıca idari merkezleri ve mali denetim hatlarını göstermektedir.

Şekil 2: Fransız Batı Afrika'sında Kolonyal İdari ve Mali Ağ

Kaynak: Frankema & van Waijenburg (2014) verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Harita, Fransız Batı Afrika kolonilerinde tahmini vergi yoğunluklarını göstermektedir. Kıyı bölgelerinde yer alan Dakar, Saint-Louis, Conakry ve Abidjan gibi idari ve ticari merkezlerde vergi yoğunluğu yüksek; buna karşılık kara içi kolonilerde özellikle Bamako ve Niamey çevresinde bu yoğunluk daha düşüktür. Renk tonları, tahmini vergi yoğunluğunun düzeylerini (düşük, orta, yüksek) temsil etmektedir. İngiliz Batı Afrika'sında (British West Africa) vergi tahsilatı yoğunlukla yerel şeflikler aracılığıyla yürütülürken, Fransız modelinde doğrudan idari görevliler görev yapmış, yerel otoriteler yalnızca aracılık işlevi üstlenmiştir (Frankema & van Waijenburg, 2014, s. 376). Şekil 2, Fransız idari modelinin bölgesel merkez-çevre yapısını ve vergi denetiminin coğrafi eşitsizliklerini görselleştirmektedir. Senegal gibi liman ve ticaret merkezleri vergisel yoğunlaşmanın odak noktalarını oluştururken, Sahel kuşağındaki iç bölgeler görece daha düşük tahsilat oranlarıyla temsil edilmektedir. Bu mekânsal farklılaşma, Fransa'nın Fransız Batı Afrika'sında benimsediği merkezîyetçi mali yönetim anlayışının doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Frankema & van Waijenburg, 2014, s. 382). Bu fark, Fransa'nın kolonyal yönetim anlayışındaki merkezîyetçi karakteri yansıtır. Mali egemenlik, merkezi denetim ve bürokratik disiplin aracılığıyla pekiştirilmiştir. Sömürge yetkilileri, vergilendirmenin 'yerli halkı çalışmaya, üretime ve tasarrufa alıştırdığı' iddiasını sıkça dile getirmiştir (Forstater, 2022, s. 11). Bu yapının ideolojik meşruiyeti, Fransız sömürge yönetiminin merkezinde yer alan 'medenileştirme

misyonu' (mission civilisatrice) anlayışıyla sağlanmıştır. Nitekim bu söylem 19. yüzyılın başlarından itibaren Fransa'nın Asya, Afrika ve Pasifik'te 'geri kalmış' olarak tanımladığı halkların yaşamlarını iyileştirme iddiasına dayanan bir kolonyal hümanizm biçiminde kurumsallaşmıştır (Zambakari, 2021). Gallieni'nin Madagaskar'daki uygulamaları, AOF'ye de model teşkil etmiştir. Vergi, 'ahlaki eğitim aracı' olarak yüceltilmiş, kamu gelirin sönürücü niteliğı görünmez kılınmıştır (Graeber, 2011, s. 64; Jacob, 1987, s. 431). Bu söylem mali disiplinin ideolojik zeminini oluşturmuş; vergi ödememek 'tembellik' veya 'medeniyete karşı direnç' olarak nitelendirilmiştir (Jacob, 1987, s. 431). Ancak bu söylemin arkasındaki gerçekliğ in, fiziksel cezalandırma, hapis ve köy sürgünleri gibi zorlayıcı mekanizmalarla sürdürülen sistematik şiddet olduğunu belirtilir (Gwaindepi, 2023, s. 6). Böylece mali düzen, ahlaki kalkınma söylemiyle meşrulaştırılmış bir ekonomik zor rejimine dönüşmüştür.

Sömürge maliyesinin toplumsal sonuçları çok katmanlıdır. Baş vergisi nakit ekonomisine zorunlu geçişi hızlandırmış; kırsal üretim toplulukları, para kazanmak amacıyla pazara yönelmiştir (Forstater, 2019, s. 8). Bu süreç Fransa'nın ihracat stratejisiyle uyumlu biçimde özellikle yerfistığı, palmiye yağı, sakız reçenesi ve kakao gibi ürünlerin üretimini teşvik etmiştir. Batı Afrika, 19. yüzyılın ortalarından itibaren bu ürünlerin dünya tedarikinde başat konuma gelmiş; Fransız ticaret şirketleri, 1850'lerden itibaren Senegambia bölgesinde yerfistığı ve sakız ticaretine giderek daha fazla yatırım yapmıştır. Aynı dönemde, Gold Coast 1911'de kakao ihracatında dünya lideri haline gelmiştir. Bu gelişmeler Fransız Batı Afrika ekonomilerini dış ticarete bağımlı hâle getirerek, bölgedeki üretim yapısını metropolün sanayi ihtiyaçlarına göre biçimlendirmiştir (Frankema vd., ss. 241-243). Bununla birlikte, literatürde, sömürge döneminde ihracata yönelik tarımsal üretimin her bağlamda yalnızca yoksullaştırıcı sonuçlar doğurmadığı ileri sürülmektedir. Özellikle ticari tarıma erken entegre olan bazı Batı Afrika bölgelerinde, nakit ürün üretiminin piyasa bağlantılarını güçlendirdiğı, üretici uzmanlaşmasını teşvik ettiğı ve sınırlı da olsa nakit gelir artışları yarattığı belirtilmektedir (Austin, 2009, ss.1-2). Ancak bu katkılar bölgesel olarak son derece eşitsiz kalmış; elde edilen kazanımlar, sömürgeci ticaret yapıları ve fiyat belirleme mekanizmaları nedeniyle uzun vadeli bir sanayileşme ya da mali özerklik sürecine dönüşmemiştir (Hopkins, 2020, s.336). Bu yönüyle alternatif değerlendirmeler dahi, Fransız Batı Afrikası'nda üretim yapısının metropol ihtiyaçlarına bağımlı biçimde şekillendiğı tespitini bütünüyle geçersiz kılmamaktadır.

Zorunlu emek uygulamaları, Fransız Batı Afrikası'nda kırsal emek arzını kalıcı biçimde dönüştürmüştür. Köylüler yol yapımı, taş ocakları ve kereste taşıma gibi ağır işlerde çalıştırılmış; bu süreç özellikle genç erkek nüfusun köylerden uzun dönemli ayrılmasına yol açmıştır. Zorunlu emek yükümlölükleri, tarımsal üretim döngülerini aksatmış ve mevsimsel göçü kalıcı bir geçim stratejisine dönüştürmüştür. Sömürge projelerinde çalıştırılan köylüler serbest bırakıldıktan sonra çoğu kez kazandıkları küçük ödemeleri yeni göç girişimlerini finanse etmekte

kullanmış, böylece zorunlu emek deneyimi gönüllü işgücü göçünün önünü açmıştır. Bu durum hem kırsal toplulukların çözülmesine hem de sömürge döneminde göçmen emeğin yaygınlaşmasına yol açmıştır (Rossi, 2014, s. 32). Kan vergisi uygulamaları, savaş dönemlerinde yürütülen askeri seferberlik kampanyaları aracılığıyla kırsal emek arzını önemli ölçüde azaltmıştır. Askerlik yükümlülüğü, cephelerdeki kayıpların yanı sıra asker toplamadan kaçmak için köylerini terk eden erkekler nedeniyle de kırsal nüfus üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Birçok bölgede çalışabilir erkek nüfusun önemli bir bölümü askere alınmış ya da göç etmek zorunda kalmıştır. Bazı yerlerde bu oran %40'a kadar yükselmiştir. Bu durum tarımsal üretimi ve yerel iş gücü piyasasını ciddi biçimde daraltmış, gıda kıtlıklarına ve ürün kayıplarına yol açmıştır. Tarımsal faaliyetlerdeki düşüş, hem özel sermaye yatırımlarını caydırmış hem de kırsal ekonomilerin savaş sonrası dönemde toparlanmasını zorlaştırmıştır (Schmitt, 2020, s. 227) Bu zorunlu göç hareketleri, geleneksel üretim döngülerini bozmuş, aile yapılarında parçalanmalara yol açmış, vergiyle doğrudan bağlantılı sosyal yeniden yapılanma süreçlerini tetiklemiştir. Bununla birlikte, zorunlu emek ve askerî seferberlik uygulamalarının toplumsal sonuçları her bağlamda tek yönlü ve homojen olmamıştır. Bu süreçler, bazı durumlarda bireylerin ücretli emek pratikleriyle, mekânsal hareketlilikle ve piyasa ilişkileriyle erken temas kurmasına imkân tanımıştır. Özellikle altyapı projeleri ve askerî hizmet aracılığıyla farklı bölgelere yönlendirilen bireyler, yerel sınırların ötesine çıkan geçim stratejileri geliştirmiş; bu deneyimler, sonraki dönemlerde gönüllü işgücü göçünü kolaylaştıran bilgi, temas ve ağların oluşmasına katkı sunmuştur (Okia, 2022, ss.157-158). Söz konusu etkiler, sistematik bir kalkınma ya da refah artışı yaratacak ölçekte olmamış; aksine zorunlu emek ve kan vergisi rejiminin genel çerçevesi, kırsal emek arzının zayıflaması, tarımsal üretimin düzensizleşmesi ve toplumsal yapıların çözülmesi yönünde şekillenmiştir (Dunaway, 2010, ss.19-20). Dolayısıyla bu sınırlı ve bağlama özgü etkiler, sömürgeci mali ve idari düzenin yapısal olarak baskıcı ve eşitsizlik üreten karakterini ortadan kaldırmamaktadır.

Sonuçta Fransız Batı Afrika'sındaki mali sistem klasik kamu maliyesi teorisinin hiçbir fonksiyonuna tam olarak sığmayan bir yapıdır. Tahsis, dağıtım ve istikrar işlevlerinden çok, itaat, kayıt ve disiplin işlevleri ön plana çıkmıştır. Bu yapı verginin ekonomik gerekçesini aşarak siyasal egemenliğin biçimsel aracına dönüşmüştür. 'Disipliner maliye' olarak tanımlanabilecek bu düzen, Musgrave'in normatif modelini tersine çevirir. Burada kamu harcamaları yerine kamusal gözetim finanse edilmiştir. Vergilendirme, kamu hizmetlerinin değil, egemenliğin kurumsallaşmasının mali aracıdır. Bu nedenle AOF örneği kamu maliyesi disiplini açısından özgün bir sınav sunmaktadır. Verginin meşruiyet üretmek yerine itaat ürettiği, bütçenin refah değil kontrol işlevi gördüğü bir düzende mali kurumlar siyasal iktidarın en görünür formuna dönüşür. AOF'nin mali anatomisi, modern kamu maliyesi düşüncesinin kökenlerine değil, karşıt yüzüne işaret eder ki; bu anatomi devletin değil, imparatorluğun maliyesi şeklindedir. Bu tarihsel deneyim

sömürgeci mali egemenliğin salt bir geçmiş olgu olmadığını postkolonyal dönemde de şekil değiştirerek varlığını sürdüren bir yönetim biçimi olduğunu göstermektedir. Bu değerlendirme, sömürge maliyesini gelir toplama işlevinin ötesinde idari denetim ve siyasal tahakküm mekanizması olarak ele alan yazınla örtüşmektedir. Nitekim Tilly (1990), vergilendirme ile egemenlik arasındaki ilişkiyi devlet inşasının merkezine yerleştirirken, sömürge bağlamında bu ilişkinin temsil ve rıza üretmekten çok itaat ve disiplin üretmeye yöneldiğini vurgulamaktadır. Benzer biçimde Moore (2004), modern devletlerde verginin yurttaşlık temelli bir mali müzakere süreciyle işlediğini, ancak kolonyal yapılarda bu müzakerenin yerini tek yönlü zorunluluğun aldığını belirtmektedir. Fransız Batı Afrika'sı örneğini ele alan Huillery (2014), Cogneau ve Mo (2024) ile Bernards (2023), mali kurumların öncelikli işlevlerinin nüfusun kayıt altına alınması, emek seferberliği ve idari gözetim olduğunu; bu çerçevede kamu maliyesinin refah üretiminden ziyade egemenliğin kurumsal anatomisini şekillendiren bir araç olarak işlediğini ortaya koymaktadır.

POSTKOLONYAL MALİYENİN SÜREKLİLİĞİ VE BAĞIMLILIĞI

AOF'de şekillenen sömürge mali yapısı, 1960'lar civarında gerçekleşen bağımsızlık süreciyle birlikte biçimsel olarak sona ermiş, ancak bu dönemde oluşturulan mali kurumlar ve idari düzen, büyük ölçüde yeni kurulan Afrikalı hükümetler tarafından miras alınmıştır. Bu kurumsal süreklilik, kamu gelirlerinin toplanması ve bütçe idaresinde Fransız kolonyal mirasının etkilerini korumuştur. Nitekim bağımsızlık sonrasındaki vergi sistemleri, 1960'ların ikinci yarısında IMF'nin erken dönem karşılaştırmalı verilerinde de görüldüğü üzere ticaret vergilerine yüksek bağımlılık ve benzer vergi düzeyleri ile karakterize edilmiştir (Andersson, 2018, s. 13, 36). Bu durum, tarihsel kurumsalcı literatürde 'path dependency (yol bağımlılığı)' olarak adlandırılan bir olguyla örtüşmektedir. Pierson (2000), bu kavramı artan getiriler dinamiğine dayanan bir toplumsal süreç olarak tanımlamakta; bir kez benimsenen kurumsal yönelimlerin zamanla kendi kendini güçlendirdiğini ve bu nedenle geri döndürülmelerinin neredeyse imkânsız hale geldiğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede AOF'nin sömürge dönemi mali-idari yapılanması da benzer biçimde tarihsel bir 'yol bağımlılığı' üretmiş, sonraki dönemlerde kurumsal değişimin yönünü ve sınırlarını belirlemiştir (Pierson, 2000, s. 251). Bu bağımlılık, basit bir kurumsal sürekliliğin ötesine geçerek sömürgeci mali rasyonalitenin yeniden tasarlandığı bir yapısal kalıcılığa dönüşmüştür. Zira burada söz konusu olan pasif bir kurumsal süreklilik değil, sömürgeci mali rasyonalitenin yeniden aktifleştirilmesidir. Fransa'nın kolonilerde kurduğu idari mali düzen, kurumların yapısını ve kamu maliyesinin düşünsel içeriğini kalıcı olarak şekillendirmiştir.

Bağımsızlık sonrasında Fransız sömürsü Afrika ülkelerinde devlet maliyesinin örgütlenmesi büyük ölçüde Fransız bürokratik modeline dayanmaya devam etmiştir. Kamu hesap sistemleri, bütçe sınıflandırmaları ve hazine usulleri

Fransız Trésor Public modelinin sömürge sonrası dönemde sürdürülen uyarlamaları olarak biçimlenmiştir. Frankofon Afrika ülkelerinde üst düzey kamu muhasebecileri çoğunlukla Fransa’da yetişmiş, mali standartlar ise Fransa Yeminli Mali Müşavirler ve Uzman Muhasebeciler Odası (Ordre des Experts Comptables) çerçevesinde belirlenmiştir. Böylece teknik uyumun ötesine geçen bu süreklilik, Fransa’ya bağımlı bir mali-idari yapılanmayı kurumsallaştırmıştır (Lassou, Tsamenyi, Murinde ve Hopper, 2019, s. 13). Bu durum basit bir kurumsal miras aktarımından ziyade yapısal bir bağımlılık ilişkisinin yeniden doğuşunu ifade etmektedir. Devletler biçimsel olarak yeni bir siyasal öznellik kazansalar da mali egemenlikleri büyük ölçüde yerleşik idari geleneklerin sınırları içinde tanımlanmıştır. Nitekim eski sömürgeci düzenin yerini bu kez emtia bağımlılığı, IMF/Dünya Bankası kredilerinin koşullulukları ve Fransa’nın idari nüfuz ağları almış; böylece gerçek anlamda bir bağımsızlık mümkün olamamıştır (Muiu, 2008, s. 87). Bu nedenle reform girişimleri çoğu kez yapısal dönüşüm kapasitesi taşımamış, Fransa’nın şekillendirdiği mali rasyonalite ‘bütçe disiplini, dış ticarete dayalı gelir kompozisyonu ve merkezi denetim anlayışı’ kurumsal sürekliliğini muhafaza etmiştir. Sömürge döneminde vergi üzerinden şekillenen itaat ilişkileri, bağımsızlık sonrasında bütçe mekanizmaları aracılığıyla devam ettirilmiş ve yönetsel çerçevesi yenilenmiştir.

Mali kurumların bu tarihsel direnci, kamu maliyesi teorisinin evrensel olarak kabul ettiği ‘mali egemenlik’ kavramını tartışmalı hâle getirir. Çünkü AOF’nin ardılı devletler, egemenliklerini ilan etmiş olmalarına rağmen, mali politikalarını Fransa’nın idari, parasal ve teknik gözetimi altında yürütmek zorunda kalmışlardır. 1945’te oluşturulan ve bağımsızlık sonrasında da sürdürülen CFA frangı sistemi, bu durumun sembolüdür. Fransa’nın Hazine garantisine bağlı bu para birimi, Batı Afrika ülkelerinin para ve maliye politikalarını fiilen sınırlandırmıştır (Koddenbrock & Sylla, 2019). CFA frangı sistemi, Fransa ile Batı Afrika ülkeleri arasında kurulan parasal ve mali ilişkilerin kurumsal çerçevesini belirleyen postkolonyal bir düzenleme olarak işlemektedir. Bu sistem kapsamında üye ülkelerin para politikası yetkileri, sabit döviz kuru rejimi, kredi genişlemesi sınırları ve rezerv yönetimi aracılığıyla önemli ölçüde kısıtlanmış; dış rezervlerin belirli bir bölümünün Fransa Hazine’si nezdinde tutulması zorunlu hâle getirilmiştir (Pigeaud & Sylla, 2021). Parasal istikrar ve düşük enflasyon hedefleri üzerinden meşrulaştırılan bu yapı, üye devletlerin kamu harcamalarını konjonktürel ihtiyaçlara göre ayarlama, kalkınma amaçlı borçlanmaya gitme ve mali genişleme politikaları uygulama kapasitelerini yapısal olarak daraltmıştır (Parfait vd., 2025, s. 30). Bu yönüyle CFA frangı, parasal düzenlemenin ötesine geçerek maliye politikası alanını da dolaylı biçimde disipline eden ve dışsal gözetimi kurumsallaştıran bir mekanizma işlevi görmüştür (Torun & Yavan, 2026, s. 606). Parasal egemenliğin kısıtlanması, kamu maliyesi üzerindeki dışsal gözetimi pekiştirmiş; bütçe açıklarının yönetimi, borçlanma süreçleri ve gelir tahsisi Fransa merkezli finansal kurumların denetimine tabi olmuştur (Sylla, 2021, s. 47). Böylece kolonyal dönemdeki ‘idari vesayet’, postkolonyal dönemde ‘mali vesayet’e evrilmiştir.

Tablo 3. Afrika’da Kamu Gelir Yapısının Uzun Dönemli Evrimi (1900–2020)

Dönem	Olağan Kamu Gelirleri(Ortalama)	Ticaret ve Kaynak Vergileri Hariç Vergiler(Ortalama)	Ticaret ve Kaynak Vergileri Hariç Vergiler(Medyan)
1900–1930	Düşük	Çok düşük	Çok düşük
1930–1960	Artış eğiliminde	Sınırlı artış	Çok sınırlı
1960–1980	Görece hızlı artış	Orta düzey artış	Düşük
1980–2000	Durgunluk / gerileme	Durgun	Çok düşük
2000–2020	Belirgin artış	Artış	Sınırlı artış

Kaynak: (Albers vd., 2023, ss. 70–72) tarafından sunulan veriler ve açıklamalar esas alınarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır. **Not:** Tablo 3’te ortalama değerler, sınırlı sayıdaki yüksek gelirli ülkenin toplam vergi gelirlerini yansıtırken; medyan değerler, ülkelerin büyük çoğunluğunda vatandaşlardan toplanan doğrudan vergilerin düşük seviyelerde kaldığını göstermektedir. Bu fark, mali kapasitenin ülkeler arasında eşitsiz ve yoğunlaşmış bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3, Afrika’da ve yapısal özellikleri itibarıyla AOF kökenli devletlerle büyük ölçüde örtüşen biçimde, kamu gelirlerinin uzun dönemde belirgin biçimde artmasına rağmen, bu artışın geniş bir vergi mükellefi tabanına yayılan bir iç vergilendirme kapasitesi yaratmadığını göstermektedir. Ticaret ve doğal kaynak vergileri dışlandığında, devletlerin vatandaşlardan doğrudan topladığı vergilerin düzeyinin birçok ülkede kalıcı biçimde düşük kaldığı; buna karşılık toplam gelir artışının sınırlı sayıda ülke ve belirli gelir kalemleri etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, bazı ülkelerde yüksek vergi gelirleri genel görünümü yukarı taşıırken, ülkelerin büyük bir kısmında vatandaşlardan toplanan vergiler düşük seviyelerde kalmıştır. 1960’lardan itibaren bazı ülkelerde vergi gelirleri hızla artarken, birçok ülkede bu artışın gerçekleşmemesi, mali kapasitenin homojen biçimde yayılmadığını ve yurttaş–devlet mali ilişkisinin yapısal olarak zayıf kaldığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, kolonyal dönemde dış ticaret ve dolaylı vergiler üzerine kurulan mali yapının, bağımsızlık sonrasında da önemli ölçüde süreklilik gösterdiğini nicel olarak teyit etmektedir (Albers vd., 2023, ss. 70–72). Bu yapısal bağımlılık, teknik bir mali işleyiş sorunu olmakla birlikte siyasal egemenliğin sınırlarının mali biçimde çizilmesini ifade etmektedir. 1950’lerden itibaren Afrika’da devletlerin gelir toplama kapasitesi, giderek vatandaşla kurulan mali ilişkilerden çok dış ticaret hacmi ve uluslararası ekonomik koşulların bir fonksiyonu hâline gelmiştir. Bu dönemde ticaret vergileri, toplam kamu gelirleriyle güçlü biçimde pozitif bir ilişki göstermiş; dış ticaret, vergi tabanının ana kaynağını oluşturmuştur. Dolaylı vergiler kategorisi büyük ölçüde ticaret vergilerinden ibaret kalmış, buna karşın dolaysız vergilerin payı sınırlı olmuştur. Dolayısıyla kolonyal dönemin ihracat odaklı mali yapısı, bağımsızlık sürecinde de devam etmiştir (Gwaindepi, 2023, ss. 7-9). Böylece ekonomik bağımlılık, mali mimaride revize edilmiş; toplumsal rızaya dayalı vergilendirme süreçleri gelişmemiştir. Vergi, yurttaşlık sözleşmesini değil, dışsal dengeyi korumanın aracı olmuştur. Moore’un (2004) ‘mali müzakere (revenue bargaining)’ modelinde öngörülen devlet–toplum mali pazarlığı, Batı Afrika’da gerçekleşmemiş zira tarihsel olarak hiçbir zaman var olmamıştır.

Bu yapının ideolojik boyutu da süreklilik göstermektedir. Sömürge döneminde ‘medeniyet projesi’ (Gwaindepi, 2023, s. 3) olarak sunulan vergi, bağımsızlık sonrasında ‘modernleşme’ söylemiyle meşrulaştırılmıştır (Fossat ve Bua, 2013: 38). Afrika’daki yeni devletler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Fransız idari geleneğine dayanan merkezi ve tekçi bir devlet modeli benimsemişlerdir. Bu model, ulus-devlet inşasının bir gereği olarak sunulmuş, ancak uygulamada Fransa’nın merkezi denetim geleneğini yansıtmıştır (O’Connor & Mbulle-Nziege, 2024). Kamu maliyesi bu dönemde kalkınmanın değil, yönetilebilirliğin aracı hâline gelmiştir. Mali reformlar, bürokratik istikrarı koruma mantığıyla yürütülmüş; mali idarenin özerkleşmesi hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Bağımsızlık, sembolik bir egemenlik kazanımı olsa da mali düzeyde Fransa’nın denetiminden kopuş anlamına gelmemiştir (Andersson, 2018, s. 19, 61). Bağımsızlık süreci birçok durumda yalnızca biçimsel bir nitelik taşımıştır. Fransa, 1956-1960 yılları arasında Afrika’daki ayrıcalıklarını; askeri üsleri, idari kadroları, para birimi üzerindeki denetimi ve ikili yardım politikaları aracılığıyla sürdürmeye çalışmıştır. Bu yardımlar, faaliyet bütçelerini karşılayamayan hükümetler için vazgeçilmez hâle gelmiştir. Bağımsızlık sonrasında birkaç yıl boyunca mali yardımların yönetimi ve para ihraç yetkisi Fransız Denizaşırı Mali İşbirliği Fonu (Caisse Centrale de la France d’Outre-Mer, CCFOM) tarafından yürütülmüştür. 1960 yılından itibaren Ekonomik İş Birliği Merkez Bankası (Caisse Centrale de Coopération Économique, CCCE) yeni bağımsız Afrika devletlerinde faaliyet göstermeye başlamış ve bu ülkelerdeki kalkınma projelerini finanse eden Kalkınma Yardımı Fonu (Fonds d’Aide à la Coopération)’un yönetimini üstlenmiştir. Böylece yardım ve kredi mekanizmaları, sömürge sonrası dönemde Fransız etkisinin devamını sağlayan kurumsal araçlar hâline gelmiştir (Pacquement, 2010, s. 5, 11). Kamu gelirlerinin dış kaynaklara dayanması, postkolonyal mali bağımlılığın en belirgin ifadesidir. Yardım politikaları ‘kalkınma iş birliği’ adı altında sürdürülse de bu ilişkiler mali özerkliği değil denetimi pekiştirmiştir. Bernards (2023) bu durumu kolonyal finansal hiyerarşilerin dönüşmüş sürekliliği olarak görünüşte yardımlaşma ve özünde hiyerarşik bağımlılık şeklinde tanımlamaktadır. Bu doğrultuda kamu maliyesi ulusal planlama ile değil uluslararası idare mantığıyla yönetilmiştir.

Bununla birlikte, Fransız yardım, kredi ve parasal iş birliği mekanizmaları karşısında tüm ülkelerin tutumlarının homojen olduğu söylenemez. Sömürge sonrası dönemde bu kurumsal yapıların sürdürülmesi, yalnızca Fransa’nın yönlendirici rolüyle değil, aynı zamanda bu ilişkilerden siyasal ve ekonomik avantaj sağlayan yerel yönetici elitlerin tercihleriyle de şekillenmiştir. Bu nedenle bazı ülkelerde Fransız mali ve parasal düzenlemeleri erken dönemde benimseyen ve içselleştiren bir uyum süreci gözlenirken, bazı bağlamlarda uygulama süreçleri daha temkinli ilerlemiş; sınırlı gecikmeler ve müzakere pratikleri ortaya çıkmıştır. Ancak parasal düzenlemeler ve mali gözetim mekanizmalarına yönelik bu sınırlı itirazlar, çoğu durumda karar alma süreçlerine yansımamış ve yapısal bir kurumsal kopuşa dönüşmemiştir. Bu durum, postkolonyal mali düzenin yalnızca dışsal bir tahakküm

ilişkisi olarak değil, yerel elitlerin rızası ve iş birliğiyle sürdürülen çok katmanlı bir yönetim biçimi olarak işlediğini göstermektedir (Staniland, 1987; Taylor, 2019). Bu çok katmanlı yapı, mali kurumların toplumsal algılanış biçimini de etkilemiş; vergi ve kamu maliyesi, geniş toplumsal kesimler nezdinde müzakereye açık bir yurttaşlık ilişkisi yerine idari bir zorunluluk alanı olarak algılanmaya devam etmiştir.

Afrika’da vergilemenin toplumsal anlamı, tarihsel süreçler ve kültürel mirasın etkileşimi içinde biçimlenmiştir. Sömürge döneminde zorunlulukla özdeşleşen vergi, bağımsızlık sonrasında da çoğu zaman vatandaşlık bilincinin bir ifadesi olarak değil, yönetsel otoritenin bir aracı olarak varlığını sürdürmüştür. Bu dönüşüm, yalnızca kurumsal sürekliliğin değil, aynı zamanda tarihsel güven ilişkilerinin yeniden oluşumunun bir yansımasıdır. Tarihsel kökler ve kültürel miras, gönüllü vergi uyumu üzerinde kalıcı etkiler yaratmış; köle ticareti gibi tarihsel deneyimler, kamu kurumlarına ve toplumsal ilişkilere duyulan güveni zayıflatmıştır. Bu durum günümüzde de vergiye gönüllü uyum düzeyinin sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Tarihsel olarak merkezi yönetim geleneği güçlü bölgelerde bireylerin devlete karşı duyduğu kuşku, verginin ‘kamusal sözleşme’ye dayandığı inancının zayıflamasına, yönetsel zorunluluk olarak algılanmasına yol açmıştır. Böylece vergilemenin toplumsal anlamı dönüşmüş; tarihsel hafıza gönüllü uyumun zayıf, devlet otoritesine dayalı bir vergi kültürünün kurumsallaşmasını pekiştirmiştir (Fjeldstad & Semboja, 2024, ss. 136-138). Bu nedenle birçok Afrika ülkesinde gönüllü vergi uyumu düşük, vergi tabanı dardır (African Development Bank, 2023, s. 13). Vergilendirme, kamusal katılımın göstergesi değil, devletin zorunlu talebi olarak görülür. Bu algı tarihsel hafızanın doğrudan sonucu olup vergi hiçbir zaman kamusal sözleşmenin ürünü olmamıştır (Robinson, 2022, s. 28). Bu nedenle günümüz Batı Afrika kamu maliyesinde reform girişimleri genellikle idari kapasiteyi güçlendirmeye odaklanmakta; toplumsal meşruiyet boyutu ikincil kalmaktadır. AOF’nin mirası, salt kurumlarda değil, mali kültürde de yaşamaktadır. Bu yönüyle vergi, kamu hizmetinin finansmanı yerine devlet otoritesinin temsili olarak algılanmakta; bütçe dengesi, toplumsal dengeyle değil, mali kontrolle özdeşleşmektedir. Dolayısıyla kamu maliyesinin normatif çerçevesinin sorgulanması kaçınılmaz olmaktadır. Musgrave’in (1959) klasik üç işlevi de bu bağlamda geçerli değildir ki; tahsis, dağıtım ve istikrar yerine kontrol, denetim ve bağımlılık öne çıkmaktadır. Mali kurumlar, gelir toplama aracı değil, itaat araçları olarak işlemeye devam etmektedir. Bu değerlendirme, çalışmanın bütününde sunulan tarihsel çözümleme, kurumsal yapı incelemeleri ve kolonyal maliye literatürüne dayalı bulguların ortak bir analitik sonucunu ifade etmekte; dolayısıyla geliştirilmeye açık bir varsayım ya da ileri sürülen bir hipotezden ziyade, Fransız Batı Afrikası örneğinde mali kurumların fiilî işlevlerine ilişkin kavramsal bir çıkarım olarak konumlanmaktadır.

Bu kavramsal çıkarım, sömürge sonrası dönemde aniden ortaya çıkan bir kopuşa değil, geç kolonyal dönemde kurulan mali ve idari düzenlemelerin tarihsel sürekliliğine dayanmaktadır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa, siyasal

bağımsızlık sürecini yönetirken eş zamanlı olarak para politikası, bütçe denetimi ve kalkınma finansmanı alanlarında merkezî yönlendirmeyi koruyacak kurumsal mekanizmalar inşa etmiştir. 1945'te CFA frangının oluşturulması, 1950'lerde kalkınma fonları ve teknik iş birliği kurumlarının devreye sokulması ve bağımsızlık sonrasında bu yapıların büyük ölçüde muhafaza edilmesi, mali egemenliğin biçimsel değil içeriksel olarak yeniden tanımlandığını göstermektedir (Pigeaud & Sylla, 2021). Bu süreklilik, sömürge sonrası mali düzenin, formel bağımsızlık ile fiili mali özerklik arasındaki gerilimi tarihsel olarak yeniden ürettiğini ortaya koymaktadır. Sömürge sonrası mali düzenin bu biçimi, aynı zamanda egemenlik kavramını da dönüştürür. Geleneksel anlamda mali egemenlik, devletin gelir kaynakları üzerinde tam yetki sahibi olmasıyla tanımlanırken; Batı Afrika örneğinde kendi mali kaynaklarını belirleme gücüyle değil dışsal normlara uyum sağlama kapasitesiyle tanımlanmaktadır. Bu durum sömürge sonrası dönemde özellikle CFA frangı rejimi, borç denetim mekanizmaları ve Fransa'ya bağlı teknik gözetim sistemleri aracılığıyla kurumsallaşmıştır. CFA bölgesi, siyasal, askeri ve finansal bağlantılardan oluşan karmaşık bir ağın merkezi unsuru hâline gelmiş; bu ağ, bölgeyi fiilen Fransız denetimi altına sokarak bağımlılık ilişkisini pekiştirmiştir. Egemenlik, içsel bir kapasite ya da özerk mali karar alma yetisi olmaktan çıkmış, dışsal uyumun sürekliliğine dayanan bir yapıya dönüşmüştür (Taylor, 2019, s. 8). Söz konusu tarihsel-kurumsal örüntü, kamu maliyesi disiplininde köklü bir kavramsal sorgulamayı gerektirmektedir. Nitekim Batı Afrika'da vergi ve bütçe mekanizmaları, refah sağlamadan ziyade bağımlılığın yeni versiyonunu oluşturmuştur. Bu anlamda AOF'nin mirası, hem geçmişin kalıntısı hem de bugünün yapısal koşuludur. Sömürge maliyesinin disipliner işlevi, postkolonyal maliyenin yönetsel işlevine dönüşmüş; egemenliğin biçimi değişmiş ancak özü aynı kalmıştır. Sonuç olarak Fransız Batı Afrikası'ndaki mali sistemin bağımsızlık sonrası dönemde bıraktığı iz, kamu maliyesi disiplininin normatif iddialarını temelden sarsmıştır. Vergilendirme rızadan çok zorunluluğa, kamu harcamaları refahtan çok denetime, mali egemenlik ise özerklikten çok bağımlılığa hizmet etmiştir. Bu nedenle AOF, kamu maliyesini iktisadi bir disiplinin yanı sıra egemenliğin kurumsal anatomisini inceleyen bir bilgi alanı olarak ele almayı zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan Fransız Batı Afrika örneği postkolonyal devletlerde mali kurumların süreklilik ve dönüşüm dinamiklerini nasıl oluşturduklarını incelemek için özgün bir çerçeve sunmaktadır. Burada kurulan sistem, kolonyal geçmişi tarihe değil, bugüne taşımıştır. Egemenliğin biçimleri değişirken mali hafıza silinmemiştir.

KOLONYAL MİRASIN MALİ GÖSTERGELERİ: FRANSIZ BATI AFRIKA DENEYİMİ

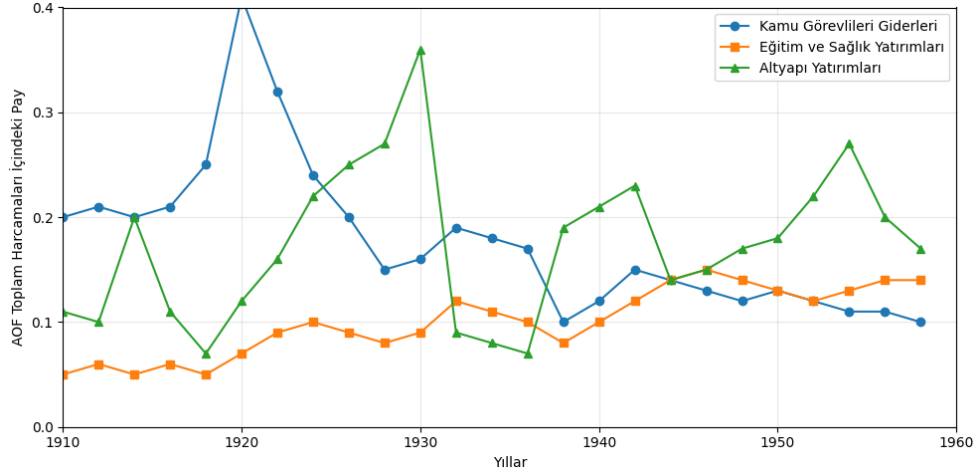
Fransız Batı Afrikası'nda sömürge döneminde şekillenen mali uygulamalar, önceki bölümlerde tartışılan teorik çerçeveleri somutlaştırarak, kamu maliyesinin hem ekonomik hem de siyasal boyutlarını nicel göstergeler üzerinden görünür

kılmaktadır. Bu dönemde mali idarenin temel yönelimi, modern mali devletin öngördüğü toplumsal refah hedeflerini gerçekleştirmekten ziyade, idari yapının sürekliliğini ve siyasal otoritenin tahkimini sağlamaya odaklanmıştır.

AOF’de kurulan mali sistem, metropolün mali idaresinin küçültülmüş bir modeli olarak işlerken, yüksek düzeyde merkezileşmiş bir tahsilat düzeni oluşturulmuştur. Denis Cogneau ve Zhexun Mo’nun (2024) 1919-1949 yıllarını kapsayan arşiv temelli çalışması, baş vergisi ve kan vergisi uygulamalarının, yetişkin erkek nüfusun yaklaşık %80’inden fazlasını kapsayan bir tahsilat oranına ulaştığını ortaya koymaktadır. Bu oran ilk bakışta etkileyici bir mali kapasite göstergesi olarak görülebilse de aslında zorunluluk ve disiplinin kurumsallaşmış biçimidir. Vergilendirmenin bu derece yaygın olması, Musgrave’in (1959) klasik kamu maliyesi modelinde varsayılan gönüllü uyum mekanizmalarının aksine Foucault’nun (1978) ‘yönetimsellik’ olarak tanımladığı iktidar-rasyonalite bileşkesini yansıtmaktadır.

Bu merkezileşmiş ve zorlayıcı tahsilat yapısı, yalnızca gelir tarafında değil, kamu harcamalarının bileşiminde de belirleyici olmuştur. AOF bütçelerinin incelenmesi, toplanan kaynakların önemli bir bölümünün üretken kamu yatırımlarına değil, kolonyal idari aygıtın finansmanına yönlendirildiğini göstermektedir. Sınırlı yerel gelirler ve metropolden gelen zayıf mali transferlere rağmen, AOF bütçeleri Fransız sivil memurların yüksek maaş ve ek ödemelerini karşılamak zorunda kalmıştır. Fransız idari personel, metropol maaşlarına ek olarak önemli düzeyde sürgün primi almıştır. Örneğin 1910 yılında bir Fransız yöneticinin toplam yıllık maliyeti 18.000 Frank’a ulaşırken, Afrikalı bireylerden alınan baş vergisi kişi başına yalnızca 3 Frank’tır. Bu durum, tek bir Fransız yöneticinin maliyetinin yaklaşık 6.000 Afrikalı vergi mükellefinin katkısına eşit olduğunu göstermektedir. Benzer bir mali asimetri eğitim ve sağlık alanlarında da görülmekte; bir Fransız öğretmenin maliyeti on Afrikalı öğretmene denk düşmektedir. Bu yapı bütçe kompozisyonuna açık biçimde yansımıştır. Grafik 1’in gösterdiği üzere, 1910–1960 döneminde kamu görevlileri giderleri AOF toplam harcamalarının ortalama %20’sini oluşturmuş, bazı yıllarda bu oran %40’ın üzerine çıkmıştır. Buna karşılık eğitim, sağlık ve altyapı yatırımlarının payı sınırlı kalmıştır. Yalnızca koloni düzeyindeki kamu görevlilerinin toplam maliyeti, aynı dönemde metropolden aktarılan sübvansiyonları dahi aşmıştır. Bu tablo, kolonyal kamu maliyesinin işlevinin kalkınmayı desteklemekten ziyade, yüksek maliyetli bir idari yapının sürekliliğini sağlamak olduğunu göstermektedir. Kamu yatırımlarının sınırlılığı, esas olarak bu harcama öncelikleri tarafından şekillenmiştir (Huillery, 2009, ss. 30-31).

Grafik 1: Fransız Batı Afrika'sı Harcamalarının Yüzde Dağılımı (1910-1960)

Kaynak: (Huillery, 2009, s. 31).

Bu bulgular, sömürge dönemi kamu maliyesinin önceliklerini açık biçimde ortaya koymaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 4, AOF harcama ve gelir bileşenlerinin dağılımını özetleyerek metropol katkısının sınırlı, yerel gelirlerin ise baskın olduğunu göstermekte, kamu kaynaklarının nasıl tahsis edildiğine ve mali yükün hangi araçlarla sürdürüldüğüne dair bir çerçeve sunmaktadır. Tablo 4'teki verilerin işaret ettiği üzere, koloniyel mali yapı, idari harcamalar ve zorunlu vergiler aracılığıyla sürdürülebilir kılınmıştır. Bu çerçevede sömürge maliyesinin yüzeydeki verimliliğinin ardında bir 'iktidar ekonomisi' bulunduğu görülmektedir. Bunu izleyen bölümde kişi başına kamu harcamalarındaki artış ve sübvansiyon oranlarının yükselişi bu yapısal dönüşümün boyutlarını daha açık şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Fransız Batı Afrika'sı'nda Kolonyal Mali Yapının Göstergeleri ve Kaynakları

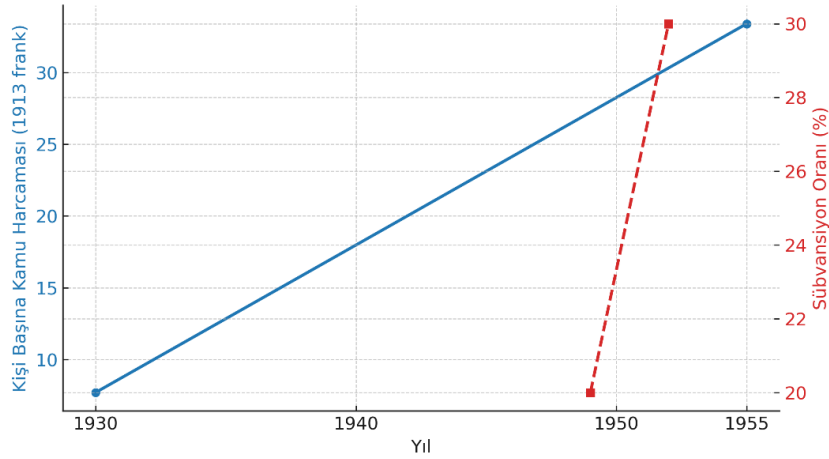
Kaynak	Veri / Bulgular	Değerlendirme
Huillery (2014)	Fransız Batı Afrika'sı'nın kolonizasyonu, Fransa'nın yıllık kamu harcamalarının yalnızca %0,29'unu oluşturmuştur.	Fransa'nın metropol düzeyinde mali katkısının son derece sınırlı olduğunu göstermektedir.
Huillery (2014)	Fransa ankarasından gelen mali transferler, AOF gelirlerinin yaklaşık %2'sine denk gelmiştir.	Merkez-çevre mali bağımlılığının nicel göstergelerinden biridir.
Huillery (2014)	1907-1957 döneminde AOF bütçesinin %13,5'i Fransız idari personel maaşlarına, %11,7'si eğitim ve sağlığa ayrılmıştır.	Kalkınma harcamalarının sınırlı, idari giderlerin baskın olduğunu göstermektedir.
Cogneau, Dupraz ve Mesplé-Somps (2021)	Fransız kolonilerinde net kamu geliri / GSYİH oranı 1925'te %9, 1955'te %16'dır.	Sömürgeci mali kapasitenin zaman içinde güçlendiğini göstermektedir.

Cogneau ve Mo (2024)	AOF'de baş vergisi (capitation) yükümlüsü nüfusun yaklaşık %80'i yükümlülüklerini yerine getirmiştir.	Sömürge döneminde mali yükümlülüklerin zorlayıcı niteliğini göstermektedir.
----------------------	---	---

Kaynak: İlgili kaynaklardan yararlanarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

AOF'de kişi başına kamu harcaması, sömürgeciliğin son on yıllarında dört kattan fazla artmıştır. 1930'larda ortalama 7,7 (1913 frank) düzeyindeyken, 1955'te 33,4 (1913 frank) seviyesine ulaşmıştır. Bu hızlı artış, AOF'deki mali genişlemenin kalkınmadan öte idari yapıların genişlemesinin ve kolonyal yönetimindeki güçlü mali kapasitenin bir yansıması olduğunu göstermektedir (Cogneau vd., 2018, s. 17). Aynı dönemde AOF bütçelerinde sübvansiyonların toplam harcamalar içindeki payı hızla artmıştır. 1949'da bu oran %20'nin üzerine, 1952'de ise %30'un üzerine çıkmıştır. Bu gelişme koloni bütçelerinin giderek daha fazla metropol kaynaklarına dayanır hâle geldiğini ve merkez-çevre mali bağımlılığının güçlendiğini göstermektedir (Cogneau vd., 2018, s. 25). Bu eğilimin kolonilerin mali 'özerkliği' değil, Fransa'nın mali gözetimini kalıcılaştırdığı aşağıda sunulan mali dinamiklerde de açık biçimde izlenebilmektedir. Grafik 2, kişi başına kamu harcamasındaki artışla birlikte sübvansiyon oranlarının yükselişini göstererek, Fransız Batı Afrika'sı'nda mali genişlemenin yapısal niteliğini görsel olarak ortaya koymaktadır.

Grafik 2: Fransız Batı Afrika'sı'nda Kişi Başına Kamu Harcaması ve Sübvansiyon Oranlarının Seyri (1930-1955)

Kaynak: Cogneau vd. (2018). Grafik, yazar tarafından ilgili çalışmalardaki verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Koloniler arası karşılaştırmalar, bu yapının homojen olmadığını da belirtmektedir. Senegal ve Fildişi Sahili gibi kıyı kolonilerinde vergi tahsilatı, ihracat ve liman gelirleri sayesinde yüksek iken; iç bölgelerde özellikle Nijer ve Dahomey'de (bugünkü Benin) tahsilat oranları belirgin biçimde düşüktür (Frankema

& van Waijenburg, 2014, s. 382). Kıyı kolonilerinin ulaşım olanakları ve idari denetime açıklığı, kişi başına kamu geliri düzeylerini belirleyen en önemli etmenlerden biri olmuştur. Bu durum vergi gelirlerindeki farklılıkların esasen ekonomik üretkenlikten ziyade coğrafi konum ile yönetsel erişim kapasitesi tarafından şekillendiğini göstermektedir. Nitekim kişi başına kamu gelirin temel belirleyicileri arasında koloni konumu (kıyı ya da kara içi) ile ‘pasifize edilmiş’ bölgelerdeki idari hâkimiyet süresi öne çıkmaktadır (Frankema & van Waijenburg, 2013, s. 27). Bu yapısal farklılık, kolonilerin mali profillerine de önemli ölçüde yansımıştır. Özellikle coğrafi konumun belirleyici rolü, gelir bileşimlerinde açık biçimde izlenmektedir. Kıyı ekonomileri ile kara içi bölgeler arasında mali yoğunluk açısından önemli ölçüde bir fark vardır ve bu fark, koloniyel yönetimin vergi toplama kapasitesini doğrudan etkilemektedir.

Batı Afrika’daki Britanya ve Fransız kolonilerinin mali yapıları, gelir kaynaklarının bileşimi açısından önemli farklılıklar sergilemiştir. Britanya kolonilerinin mali gelirleri büyük ölçüde gümrük vergilerine dayanırken, Fransız kolonilerinde dolaysız vergiler daha yüksek bir ağırlık taşımıştır. Bununla birlikte bu farklılıklar kurumsal tercihlerin yanında coğrafi konumla da ilişkilendirilmiştir. Fransız Batı Afrikası’nda kıyı kolonileri, gümrük gelirlerinin temel kaynağını oluşturmuştur. 1958 yılı itibarıyla toplam gümrük gelirlerinin %46’sı Fildişi Sahili’nden, %22’si Dahomey’den ve %16’sı Senegal’den elde edilmiştir. Buna karşılık iç bölgelerde gelir düzeyi sınırlı kalmış ve mali kapasite daha düşük bir görünüm arz etmiştir. Bu tablo sömürge dönemi vergi kapasitesinin ekonomik üretkenlikten ziyade coğrafi erişilebilirlik ve dış ticaret imkânları tarafından şekillendirildiğini ispatlar niteliktedir. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı’ndan bağımsızlık dönemine kadar geçen süreçte her iki imparatorlukta da dış gelirlerde artış gözlenmiş; ancak savaş öncesinde dengede seyreden bütçeler, geç sömürge döneminde yeniden açık vermeye başlamıştır (Cogneau vd., 2018, ss. 23-24). Bununla birlikte, dış gelirlerdeki artış yalnızca sömürge ekonomilerinin dış ticarete açıklığı ya da coğrafi konumla açıklanabilecek tek boyutlu bir olgu değildir. Söz konusu dönemde küresel emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar, özellikle tarımsal hammadde ve maden ihracatına dayalı kolonilerde gümrük ve ticaret gelirlerini doğrudan etkilemiştir (Harrison, 1998, s.277). Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrasında metropol ekonomilerinde artan bütçe baskıları, sömürgelerin kendi kendini finanse etme ilkesini daha katı biçimde uygulamaya zorlamış; bu durum hem vergi tahsilatının yoğunlaştırılmasına hem de dış gelir kaynaklarına daha fazla yüklenilmesine yol açmıştır. Buna askerî harcamalardaki artış, savaş sonrası altyapı yatırımları ve geç kolonyal dönemde uygulamaya konulan idari-mali reformlar da eklendiğinde, dış gelirlerin artışı çok sayıda yapısal ve konjonktürel faktörün birlikte etkisiyle şekillenmiştir (Cogneau vd., 2018).

Bu bulgular, sömürge maliyesinin salt verimlilik temelli bir uygulama olmayıp bir güç ekonomisi çerçevesinde tasarlandığını ortaya koymaktadır. Mali kurumlar kamu gelirlerini artırmayı başarmıştır. Bu artış demokratik hesap

verebilirlik ya da toplumsal temsil olmaksızın gönüllük esasının aksine baskı yoluyla sağlanmıştır. Bu bağlamda bütçe refah aracı değil egemenliğin kurumsal biçimi olarak konumlanmıştır. Bu nedenle Fransız Batı Afrikası'nın mali tarihi, kamu maliyesi disiplininde sıklıkla varsayılan 'tarafsızlık' ilkesini zedelemektedir. Vergi artık ekonomik bir değişken olmayıp siyasal bir göstergedir; bütçe dengesi, refah düzeyinin değil, iktidar yoğunluğunun ölçüsüdür. AOF deneyiminde bu yönüyle önceki bölümlerde tartışılan mali egemenlik, disipliner maliye ve postkolonyal bağımlılık kavramlarının ampirik doğrulaması sağlanırken kamu maliyesi bir 'bilgi rejimi' değil, bir 'iktidar rejimi' olarak işlemektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Fransız Batı Afrikası'nda inşa edilen sömürgeci mali düzen, geçmişe ait idari yapı ile bugünün mali kurumlarının biçimlenişini belirleyen tarihsel bir sürekliliktir. Bu sistem klasik kamu maliyesi teorisinin normatif çerçevesiyle bağdaşmayan bir olgudur. Vergi kamu hizmetinin değil siyasal kontrolün aracıdır. Çalışmanın genelinde görüldüğü üzere Fransız yönetiminin Batı Afrika'daki mali politikaları, gelir toplamanın ötesine geçerek bir toplumsal mühendislik projesine dönüşmüştür. Baş vergisi, zorunlu emek ve askeri yükümlülükler maliye politikası araçları olmayıp itaat sağlama mekanizmaları olarak işlemiştir. Vergilendirmenin politik bir anlamı olduğu bu tarihsel deneyim, kamu maliyesi disiplininin Batı-merkezli tarafsızlık iddiasını geçersiz kılmaktadır. Çalışmada kullanılan mali göstergeler, bu tespiti doğrulamaktadır. Nitekim kişi başına kamu harcamalarının sömürgecilik dönemi boyunca dört kattan fazla artmasına karşın, bu kaynakların büyük bölümü idari ve askeri giderlere yönlendirilmiştir. Eğitim, sağlık ve altyapı yatırımlarının payı ise son derece sınırlı kalmıştır. Bu durum mali genişlemenin kalkınma hedefli olmadığını denetim amaçlı bir yapı sunduğunu göstermektedir. Bağımsızlık sonrasında dahi bu yapının temel mantığı değişmemiştir. Kurumlar şekil değiştirse de işlevsel rasyonalite (dışsal denetim, merkezi kontrol ve mali bağımlılık) devam etmiştir. Fransa'nın teknik yardımları, bütçe gözetim mekanizmaları ve para birliği sistemi bu yapısal sürekliliği kurumsal düzeyde sabit kılmıştır. CFA francı sistemi, Fransa'nın teknik yardımları, bütçe denetim mekanizmaları ve dış ticarete dayalı gelir yapısı sömürge döneminin son versiyonlarıdır. Bu durum postkolonyal devletlerin 'biçimsel egemenlik' ile 'mali özerklik' arasındaki uçurumu görünür kılmaktadır. Egemenlik, kendi gelirini belirleme yetkisinin olmadığı durumda bir sembol olmaktan öteye geçememektedir.

Bu çözümleme, modern kamu maliyesinin kavramsal çerçevesini yeniden tanımlamaktadır. Disiplinin temelinde yer alan Musgrave'in üçlü fonksiyon şeması 'tahsis, dağıtım, istikrar' sömürgeci mali düzenin gerçekliği karşısında işlevsizdir. Zira bu düzen, toplumsal refahı göz ardı ederek siyasal düzenin devamını finanse etmiştir. Vergi, kamu hizmeti yerine iktidarı finanse ederken bütçe kaynak tahsisini değil itaatin sınırlarını belirlemiştir. Böylece kamu maliyesi devletin ekonomik

işlevi olmaktan çıkıp egemenliğin idari formuna dönüşmüştür. Bütçe yapısının nicel çözümlmeleri de bunu doğrulamaktadır. Koloniyel maliye, yüksek vergi hasılatına rağmen toplumsal rıza gözetmemiş; mali verimlilik, demokratik temsilin yerini almıştır. Bu dönüşüm, yalnızca Afrika'ya özgü bir tarihsel anomaliden ibaret değildir. Aksine modern mali kurumların doğasında bulunan siyasal içerikleri açığa çıkaran evrensel bir göstergedir. Fransız Batı Afrika'sı'nın mali mirası, aynı zamanda 'kamusal olan'ın anlamını da sorgular. Kamu maliyesi, tarihsel olarak 'toplum adına yapılan yönetim' anlamına gelirken sömürgeci bağlamda bu 'toplum' hiçbir zaman özne konumunda olmamıştır. Vergilendirme, yönetenle yönetilen arasındaki karşılıklı rıza ilişkisini kurmamış, bu ayrımı derinleştirmiştir. Bu nedenle sömürgeci mali düzen, modern kamu maliyesinin dayandığı en temel varsayımı, diğer bir deyişle kamu otoritesinin toplumsal temsil yoluyla meşruluk kazanması gerektiği düşüncesini geçersiz kılmıştır. Mali meşruiyet rızaya değil, sürekliliğe dayanmıştır. Vergi ne kadar istikrarlı toplanıyorsa, sistem o kadar meşru; ne kadar kesintisiz toplanıyorsa, sistem o kadar 'başarılı' sayılmıştır. Bu olgu sömürge maliyesinin iktidarı istikrarla ölçen yönetsellik mantığını yansıtmaktadır.

Bu çerçevede özellikle Musgrave'in dağıtım (distribution) fonksiyonu, Fransız Batı Afrika'sı bağlamında bütünüyle tersine çevrilmiştir. Sömürgeci mali düzende vergilendirme ve harcama politikaları, gelir ve refah eşitsizliklerini azaltmak bir yana, koloniler ile metropol, kıyı bölgeler ile iç kesimler ve idari elitler ile yerli nüfus arasındaki hiyerarşik farklılıkları derinleştirmiştir (Frankema & van Waijenburg, 2014). Toplanan vergiler yerel topluluklara yeniden dağıtılmamış; idari giderler, askerî harcamalar ve metropol bağlantılı altyapılar yoluyla yukarıya ve merkeze doğru yönlendirilmiştir (Huillery, 2014). Bu nedenle AOF'de maliye, eşitsizlikleri telafi eden bir yeniden dağıtım aracı değil, sömürgeci toplumsal yapıyı yeniden üreten bir tahsis ve aktarım mekanizması olarak işlemiştir. Böylece Musgrave'in normatif çerçevesinde merkezi bir yer tutan dağıtım fonksiyonu, sömürge bağlamında yalnızca işlevsiz kalmamış; aksine eşitsizliğin kurumsal olarak yeniden üretilmesine hizmet etmiştir.

Bu tarihsel tecrübe, günümüz Batı Afrika'sı'ndaki mali kırılmalıkların kökenini açıklamaktadır. Geniş tabanlı dolaysız vergilerin gelişmemesi, gönüllü vergi uyumunun zayıflığı, kamu gelirlerinin dış ticarete ve yardıma bağımlı olması, rastlantısal yapısal sorunlar değil, sömürge maliyesinin kalıcı izleridir. Mali kurumlar, biçimsel olarak millileşmiş olsa da zihinsel ve işlevsel olarak kolonyal paradigmanın sınırları içinde kalmıştır. Bu durum kamu maliyesini ekonomik ve siyasal bir hafıza alanı olarak değerlendirmeyi gerektirir. Nitekim her bütçe geçmişin kurumsal kalıplarını taşımakta; her vergi sistemi eski bir egemenlik ilişkisini yeniden oluşturmaktadır. Bu yönüyle AOF örneği kamu maliyesi disiplinine yeni bir teorik perspektif kazandırır ki; mali kurumlar kaynak tahsisi araçlarını ötesinde toplumsal ilişkilerin, tarihsel eşitsizliklerin ve iktidar biçimlerinin maddi görünümüdür. Bu bakış açısı kamu maliyesini 'iktidar ekonomisi' olarak yeniden düşünmeyi gerektirmiştir. Disiplin, verginin adaletini

veya harcamanın etkinliğini incelemekle yetinmemeli, bu mekanizmalarla kimin egemenliğinin sürdürüldüğü sorgulanmalıdır. Zira mali düzen, tek başına bütçe dengesiyle değil, temsil dengesiyle de ilgilidir.

Sonuç olarak Fransız Batı Afrikası örneği, kamu maliyesi literatürünün merkezinde yer alan ‘tarafsızlık’ iddiasına tarihsel bir karşı-örnek sunar. Vergilendirme burada ekonomik bir zorunluluk değil, siyasal bir stratejidir. Kamu harcaması refahın değil, düzenin aracıdır. Mali göstergelerin tarihsel analizi, bu düzenin sayısal olarak da doğrulandığını ortaya koymaktadır. Yüksek tahsilat oranları, düşük kamu hizmeti payları ve kalıcı merkezileşme, sömürge maliyesinin temel dinamikleridir. Bu gerçeklik kamu maliyesi teorisinin evrenselliğini kırmakta ve onu tarihsel olarak bağlamsallaştırmaktadır. Maliye, her yerde aynı işlevi görmemekte; kimi zaman toplumsal eşitliği finanse ederken kimi zaman da eşitsizliğe neden olmaktadır. Fransız Batı Afrikası ikinci olasılığın da ne kadar kurumsal, sistematik ve kalıcı olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışma kamu maliyesi disiplinine iki düzeyde katkı sunmaktadır. Birincisi, sömürgecilik bağlamında mali kurumların nasıl bir iktidar teknolojisine dönüştüğünü göstermesidir; İkincisi ise bu yapının nicel verilerle doğrulanmış tarihsel sürekliliğini açığa çıkarmasıdır. Bu iki boyut birlikte düşünüldüğünde, kamu maliyesinin hem modernleşme-kalkınma aracı hem de egemenliğin tarihsel anatomisi olduğu anlaşılmaktadır. Egemenlik, mali düzenin biçiminde değil, onun kimin için işlediğinde gizlidir. Fransız Batı Afrikası’nın mali tarihi bu nedenle bir uyarı olup her vergi bir iktidar hikâyesi anlatmakta her bütçe, bir düzeni sürdürmekte ya da değiştirmektedir. Kamu maliyesi bu hikâyelerin toplamını ifade etmekte ve bu toplam sayısal ve siyasal bir gerçektir.

Yazar Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit katkı sağlamış olup katkı oranları %50-%50’dir. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- African Development Bank. (2023). *West Africa economic outlook 2023*. African Development Bank.
- Albers, T. N. H., Jerven, M., & Suesse, M. (2023). The fiscal state in Africa: Evidence from a century of growth. *International Organization*, 77(1), 65–101. <https://doi.org/10.1017/S0020818322000285>
- Andersson, J. (2018). *State capacity and development in Francophone West Africa* [Doctoral dissertation, Lund University]. Lund University.
- Ash, C. B. (2006). Forced labor in colonial West Africa. *History Compass*, 4(3), 402–406. <https://doi.org/10.1111/j.1478-0542.2006.00327.x>

- Austin, G. (2009). Cash crops and freedom: Export agriculture and the decline of slavery in colonial West Africa. *International Review of Social History*, 54, 1–37. <https://doi.org/10.1017/S0020859009000017>
- Bernards, N. (2023). States, money and the persistence of colonial financial hierarchies in British West Africa. *Development and Change*, 54(1), 64–86. <https://doi.org/10.1111/dech.12745>
- Bräutigam, D. A. (2008). Introduction: Taxation and state-building in developing countries. In D. A. Bräutigam, O.-H. Fjeldstad, & M. Moore (Eds.), *Taxation and state-building in developing countries: Capacity and consent* (pp. 1–33). Cambridge University Press.
- Chanel, G. (2015). Taxation as a cause of the French Revolution: Setting the record straight. *Studia Historica Gedanensia*, 6, 65–81. <https://doi.org/10.4467/23916001HG.15.003.6376>
- Cogneau, D., & Mo, Z. (2024). *Enforcing colonial rule: Blood tax and head tax in French West Africa* (World Inequality Lab Working Paper No. 2024/28). World Inequality Lab.
- Cogneau, D., Dupraz, Y., & Mesplé-Somps, S. (2018). *African states and development in historical perspective: Colonial public finances in British and French West Africa* (Working Paper No. 2018–29). Paris School of Economics.
- Cogneau, D., Dupraz, Y., & Mesplé-Somps, S. (2021). Fiscal capacity and dualism in colonial states: The French Empire, 1830–1962. *The Journal of Economic History*, 81(2), 441–480. <https://doi.org/10.1017/S0022050721000140>
- Doyle, W. (2002). *The Oxford history of the French Revolution* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Dunaway, W. A. (2010). Nonwaged peasants in the modern world-system: African households as dialectical units of capitalist exploitation and indigenous resistance, 1890–1930. *Journal of Philosophical Economics*, 4(1), 19–57.
- Echenberg, M. J. (1975). Paying the blood tax: Military conscription in French West Africa, 1914–1929. *Canadian Journal of African Studies*, 9(2), 171–192.
- Fjeldstad, O.-H., & Semboja, J. (2024). *The role of trust and norms in tax compliance in Africa* (CMI Spotlight Report). Chr. Michelsen Institute.
- Forstater, M. (2019). *Taxation: A secret of colonial capitalist (so-called) primitive accumulation – The case of Africa* (Working Paper No. 25). Common Wealth Programme on Debt & Development.

- Forstater, M. (2022). *Taxation: A secret of colonial capitalist (so-called) primitive accumulation* (Working Paper No. 25). Centre for Business, Organisation & Society, University of Essex.
- Fossat, P., & Bua, M. (2013). *Tax administration reform in the Francophone countries of sub-Saharan Africa* (IMF Working Paper No. 13/173). International Monetary Fund.
- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality: Volume 1 – An introduction* (R. Hurley, Trans.). Pantheon Books.
- Frankema, E. H. P., & van Waijenburg, M. (2013). *Endogenous colonial institutions: Lessons from fiscal capacity building in British and French Africa, 1880–1940* (Working Paper No. 11/2013). African Economic History Network.
- Frankema, E. H. P., & van Waijenburg, M. F. M. (2014). Metropolitan blueprints of colonial taxation? Lessons from fiscal capacity building in British and French Africa, c. 1880–1940. *The Journal of African History*, 55(3), 371–400. <https://doi.org/10.1017/S002185371400036X>
- Frankema, E. H. P., Williamson, J. G., & Woltjer, P. J. (2018). An economic rationale for the West African scramble? The commercial transition and the commodity price boom of 1835–1885. *The Journal of Economic History*, 78(1), 231–267. <https://doi.org/10.1017/S0022050718000128>
- Frankema, E., & Booth, A. (2019). Fiscal capacity and the colonial state: Lessons from a comparative perspective. In E. Frankema & A. Booth (Eds.), *Fiscal capacity and the colonial state in Asia and Africa, c.1850–1960* (pp. 1–35). Cambridge University Press.
- García Antón, R. (2019). Restoring the EU citizenship for tax purposes. *Annals of the Faculty of Law in Belgrade (Anali Pravnog fakulteta u Beogradu)*, 67(4), 147–172. <https://doi.org/10.5937/AnaliPFB1904147G>
- Graeber, D. (2011). *Debt: The first 5,000 years*. Melville House.
- Gwaindepi, A. (2023). Taxation in Africa since colonial times. In E. Frankema, E. Hillbom, U. Kufakurinani, & F. Meier zu Selhausen (Eds.), *The history of African development: An online textbook for a new generation of African students and teachers* (pp. 1–16). African Economic History Network.
- Harrison, M. (Ed.). (1998). *The economics of World War II: Six great powers in international comparison*. Cambridge University Press.
- Hopkins, A. G. (2020). *An economic history of West Africa*. Routledge. (Original work published 1973)

- Huillery, E. (2006). *Colonisation and development in the former French West Africa: The long-term impact of the colonial public policy* (Document de travail DIAL No. 2006-12). DIAL/Paris School of Economics.
- Huillery, E. (2009). *The Black Man's Burden: The cost of colonization of French West Africa for French taxpayers*. PSE Working Papers, No. 2009-22.
- Huillery, E. (2014). The Black man's burden: The cost of colonization of French West Africa. *The Journal of Economic History*, 74(1), 1–38. <https://www.jstor.org/stable/24550549>
- Jacob, G. (1987). Gallieni et "l'impôt moralisateur" à Madagascar: Théorie et pratique d'une politique coloniale. *Revue française d'histoire d'outre-mer*, 74(277), 431–473.
- Koddenbrock, K., & Sylla, N. S. (2019). *Towards a political economy of monetary dependency: The case of the CFA franc in West Africa* (MaxPo Discussion Paper No. 19/2). Max Planck Sciences Po Center on Coping with Instability in Market Societies.
- Lassou, P. J. C., Tsamenyi, M., Murinde, V., & Hopper, T. (2019). Varieties of neo-colonialism: Government accounting reforms in Anglophone and Francophone Africa – Benin and Ghana compared. *Critical Perspectives on Accounting*, 65, Article 102087. <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2019.01.003>
- Mkandawire, T. (2010). On tax efforts and colonial heritage in Africa. *Journal of Development Studies*, 46(10), 1647–1669. <https://doi.org/10.1080/00220388.2010.500660>
- Moore, M. (2004). Revenues, state formation and the quality of governance in developing countries. *International Political Science Review*, 25(3), 297–319. <https://doi.org/10.1177/0192512104043018>
- Muiu, W. M. (2008). "Civilization" on trial: The colonial and postcolonial state in Africa. *Journal of Third World Studies*, 25(1), 73–93.
- Musgrave, R. A. (1959). *The theory of public finance: A study in public economy*. McGraw-Hill.
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press.
- O'Connor, T., & Mbulle-Nziege, L. (2024). Francophone countries need a new, homegrown model of governance. *Africa in Fact*. <https://africainfact.com/francophone-countries-need-a-new-homegrown-model-of-governance/> (Erişim tarihi: 10 Ağustos 2025).
- Okia, O. (2022). Forced labor and migration in British East and West Africa: Shifting discourses and practices during the colonial era. In M. de Haas &

- E. Frankema (Eds.), *Migration in Africa: Shifting patterns of mobility from the 19th to the 21st century*. Routledge.
- Pacquement, F. (2010). How development assistance from France and the United Kingdom has evolved: Fifty years on from decolonisation. *Africa: 50 Years of Independence – Review | Major Development Policy Trends*, 1, 51–75. <https://doi.org/10.4000/poldev.137>
- Parfait, B. B., Nembot, A. M., Tankeu, Y. M., Meh, B. J., Ondoua, H. N., Ntoubia, L., & Kouam, J. C. (2025). Dynamics of monetary and fiscal policy in the Franc CFA zone: A review of the literature. *International Journal of Business Management*, 8(02), 15–40.
- Pierson, P. (2000). Increasing returns, path dependence, and the study of politics. *American Political Science Review*, 94(2), 251–267. <https://doi.org/10.2307/2586011>
- Pierson, P. (2004). *Politics in time: History, institutions, and social analysis*. Princeton University Press.
- Pigeaud, F., & Sylla, N. S. (2021). *Africa's last colonial currency: The CFA franc story* (T. Fazi, Trans.). Pluto Press. (Original work published 2018)
- Robinson, J. A. (2022). *Tax aversion and the social contract in Africa* (Becker Friedman Institute Working Paper No. 2022-52). University of Chicago.
- Rossi, B. (2014). Migration and emancipation in West Africa's labour history: The missing links. *Slavery & Abolition*, 35(1), 23–46. <https://doi.org/10.1080/0144039X.2013.796108>
- Schmitt, C. (2020). The warfare–welfare nexus in French African colonies in the course of the First and Second World War. *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, 45(2[172]), 217–238.
- Staniland, M. (1987). Francophone Africa: The enduring French connection. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 489, 51–62.
- Steiner, P. (2003). Physiocracy and French pre-classical political economy. In W. J. Samuels, J. E. Biddle, & J. B. Davis (Eds.), *A companion to the history of economic thought* (pp. 61–74). Blackwell.
- Sylla, N. S. (2021). Fighting monetary colonialism in Francophone Africa: Samir Amin's contribution. *Review of African Political Economy*, 48(167), 32–49. <https://doi.org/10.1080/03056244.2021.1878123>
- Taylor, I. C. (2019). France à fric: The CFA zone in Africa and neocolonialism. *Third World Quarterly*, 40(6), 1064–1088. <https://doi.org/10.1080/01436597.2019.1585183>

- Tilly, C. (1990). *Coercion, capital, and European states, AD 990–1990*. Basil Blackwell.
- Torun, B. A., & Yavan, S. (2026). Fransa Merkez Bankası’nın Batı ve Orta Afrika’daki rolü: Bağımlılık kuramı temelli bir inceleme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 592–617. <https://doi.org/10.37880/cumuiibf.1811313>
- UNESCO Courier. (2018). The First World War and its consequences for Africa. *UNESCO Courier*. <https://courier.unesco.org/en/articles/first-world-war-and-its-consequences-africa> (Erişim tarihi: 5 Ağustos 2025)
- Van Waijenburg, M. (2015). *Financing the African colonial state: The revenue imperative and forced labour* (African Economic History Working Paper No. 20/2015). Northwestern University.
- Zambakari, C. (2021). Mission to civilise: The French West African Federation. *ACCORD’s Conflict Trends*, 1, 38–46.
- Zouache, A. (2018). Institutions and the colonisation of Africa: Some lessons from French colonial economics. *Journal of Institutional Economics*, 14(2), 373–391. <https://doi.org/10.1017/S1744137416000503>